

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE

*entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Raport metodologiczny – badanie „Bezpieczeństwo w szkole, klimat szkoły, klimat klasy”

Autorzy:

Zespół Badań Nauczycieli

© Copyright by: Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa, sierpień 2015

Wzór cytowania:

Kowalski J. (Rok). *Tytuł publikacji – tytuł rozszerzony*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych

ul. Górczewska 8

01-180 Warszawa

tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

Raport opracowany w ramach projektu systemowego: *Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego*, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych.

Egzemplarz bezpłatny

Spis Treści

Spis Treści	3
1. Cele i zakres tematyczny badania	5
2. Opis doboru i ważenia	8
2.1 Dobór próby do badania.....	8
2.2 Procedura ważenia danych w badaniu	9
3. Konsekwencje zastosowanego doboru: błędy, dokładność oszacowań/Błędy losowe i ocena efektywności próby	13
3.1 Próba uczniów	13
3.2 Próba nauczycieli	14
4. Technika badania	15
5. Narzędzia badawcze	16
5.1 Agresja i przemoc szkolna	17
5.2 Klimat szkoły, klimat klasy.....	19
5.3 Literatura cytowana	22
6. Przebieg badania w terenie	23
6.1. Rekrutacja szkół do badania	23
6.2. Kontakty ze szkołami i współpraca z koordynatorem szkolnym	23
6.3. Przebieg rekrutacji nauczycieli.....	25
6.4. Badanie z nauczycielami i dyrektorem.....	26
6.5. Badanie z uczniami	27
6.6. Pozyskanie danych dot. szkoły i dokumentów szkolnych	29
6.7. Kontrola badania	29
6.8. Liczebność i charakterystyka próby	30
1.1.1. Próba uczniów	30
1.1.2. Próba nauczycieli.....	33
7. Analiza danych	35
8. Harmonogram badania	39

1. Cele i zakres tematyczny badania

W ramach projektu systemowego Instytut Badań Edukacyjnych przeprowadził badanie ilościowe „**Bezpieczeństwo w szkole, klimat szkoły, klimat klasy**”, które umożliwiło zebranie unikalnych, kompleksowych danych dotyczących tych zagadnień dzięki uwzględnieniu doświadczeń i opinii zarówno uczniów, jak i nauczycieli, a także pedagogów szkolnych oraz dyrektorów.

Głównymi celami badania były:

1. Określenie skali zjawiska przemocy i agresji w szkole i uzyskanie wskaźników będących punktem odniesienia dla dalszych badań umożliwiających w przyszłości analizę trendów;
2. Opis klimatu szkoły i klimatu klasy w polskich szkołach;
3. Analiza zależności między skalą i specyfiką przemocy i agresji szkolnej a różnymi charakterystykami szkół, w tym w szczególności klimatu szkoły i klasy.

Ad. 1. Istotnym celem badania było określenie skali oraz specyfiki przemocy i agresji szkolnej. Przedmiotem zainteresowania były różne formy agresji, nie tylko fizyczna, ale też werbalna (np. wyzywanie, obrażanie), relacyjna (np. wykluczanie), materialna (np. niszczenie czyjejs własności), seksualna, a także agresja cyfrowa (tzw. cyberprzemoc, np. rozsyłanie ośmieszających informacji i zdjęć). Szczególny nacisk położono na specyficzny rodzaj agresji jakim jest dręczenie szkolne (bullying), czyli długotrwała, powtarzalna przemoc (niekoniecznie fizyczna), w której wyraźne są dysproporcje między agresorami a ofiarą. Badanie skupiało się na agresji i przemocy rówieśniczej (problem agresji pojawiającej się w relacjach nauczyciel – uczeń również zostanie poruszony w badaniu, jednak traktowany jest jako kontekst dla agresji rówieśniczej). Badanie pozwoliło m.in. wskazać doświadczane formy przemocy szkolnej, zbadać kwestię reakcji na sytuacje przemocy, odpowiedzieć na pytania dotyczące postrzegania agresji oraz wykorzystywanych sposobów ograniczania zjawiska. Szczególnie ważnym celem było określenie wielkości wskaźników wiktymizacji, a więc odsetka uczniów, którzy doświadczają przemocy.

Ad. 2. Klimat szkoły to pojęcie bardzo szerokie, obejmujące m.in. relacje między nauczycielami a uczniami, relacje w gronie uczniowskim, poczucie bezpieczeństwa uczniów, relacje w gronie nauczycielskim oraz między nauczycielami a dyrektorem, a także takie specyficzne cechy szkoły jak poziom rywalizacji, zasady i wymagania. Liczne zagraniczne badania pokazują związki klimatu szkoły i klasy m.in. z agresją i przemocą szkolną, zachowaniami ryzykownymi, wynikami w nauce, czy samopoczuciem fizycznym i psychicznym uczniów. W Polsce niewiele jest jednak badań poświęconych tej tematyce, ważnym celem badania było więc pozyskanie i analiza danych dot. klimatu szkoły i klasy ze szczególnym naciskiem na jakość relacji między uczniami, nauczycielami i dyrektorem, a także wsparcie uzyskiwane przez uczniów ze strony nauczycieli oraz panujące w szkole zasady.

Ad. 3. Istotnym celem badania było wskazanie zmiennych powiązanych ze zjawiskiem przemocy i agresji szkolnej i opis tego związku, co w przyszłości pomoże określić główne pola dla interwencji. Wśród tych zmiennych z jednej strony znajdują się podstawowe charakterystyki szkoły, takie jak poziom kształcenia, typ szkoły czy jej wielkość, z drugiej natomiast – składniki klimatu szkoły i klasy. Powiązanie klimatu szkoły z agresją i przemocą szkolną ma charakter dwukierunkowy. Z jednej strony elementem klimatu jest poczucie bezpieczeństwa, na które istotny wpływ ma poziom agresji i przemocy. Z drugiej strony inne wymiary klimatu mogą

powodować, że zachowania agresywne będą pojawiać się rzadziej lub częściej i będą przez środowisko nagradzane lub sankcjonowane. Celem badania było wskazanie powiązań między poziomem przemocy a wybranymi aspektami klimatu szkoły i klasy, co w połączeniu z pogłębioną analizą wyników innych badań dotyczących przyczyn agresji i czynników powiązanych z agresywnością pomoże określać kierunki działań profilaktycznych.

W projekcie przyjęto perspektywę socjologiczną, zwracając szczególną uwagę na społeczne, a nie psychologiczne czynniki, które mogą wpływać na poziom zachowań agresywnych i natężenie problemu przemocy. Przemoc rozgrywa się w określonym środowisku, z pewnymi zwyczajami, normami, mechanizmami kontroli społecznej. Choć do niedawna badania dotyczące agresji i przemocy koncentrowały się na postaciach agresorów i ofiar oraz ich cechach psychologicznych i relacjach z rodzicami, obecnie coraz wyraźniej mówi się o potrzebie analizy cech klas szkolnych i szkół, w których możemy się spodziewać wyższego lub niższego poziomu przemocy.

Ankiety zawierały pytania dotyczące następujących zagadnień:

- relacje w klasie, między uczniami,
- relacje między uczniami a nauczycielami,
- atmosfera w szkole, charakterystyka szkoły, charakterystyka klasy,
- relacje w gronie pedagogicznym oraz między nauczycielami a dyrektorem,
- samopoczucie uczniów i nauczycieli w szkole,
- satysfakcja nauczycieli,
- agresja i przemoc rówieśnicza w szkole i w klasie (formy, intensywność, częstotliwość) oraz sposoby reagowania na nią – zarówno uczniów, jak i nauczycieli,
- agresja uczniów wobec nauczycieli
- profilaktyka przemocy w szkole (osoby zaangażowane, formy, programy, podejmowane działania),
- poczucie przygotowania do radzenia sobie z przemocą wśród nauczycieli,
- potrzeby nauczycieli i oczekiwania w tym zakresie, kursy i szkolenia dot. tej tematyki,
- opinie nt. czynników wpływających na pojawienie się lub brak zachowań agresywnych i przemocy w szkole.
- współpraca w szkole w zakresie rozwiązywania problemów wychowawczych (wzajemne wsparcie w gronie, formy współpracy, intensywność)

Niniejszy raport metodologiczny dotyczy badania ilościowego, trzeba jednak podkreślić, że zostało ono poprzedzone kilkoma ważnymi etapami:

- **Przegląd badań, danych i narzędzi badawczych** dotyczących agresji i przemocy szkolnej oraz klimatu szkoły i klimatu klasy. Wnioski podsumowane zostały w dwóch wspomnianych wyżej raportach (Komendant-Brodowska 2014, Przewłocka 2015).
- **Wywiady ze specjalistami** zajmującymi się problematyką agresji i przemocy szkolnej oraz klimatu szkoły i klasy. Wśród respondentów znalazło się 13 osób: trenerzy, psychologowie, pedagodzy szkolni, osoby prowadzące badania dotyczące agresji i przemocy szkolnej, nauczyciele. Wnioski z wywiadów wpłynęły znacząco na zakres oraz kształt badania; część z nich przytoczonych jest w niniejszym raporcie.

- **Eksploracyjne badanie jakościowe** (kwiecień-maj 2014) – wywiady z uczniami szkół podstawowych, gimnazjów oraz szkół ponadgimnazjalnych. Łącznie przeprowadzono 12 indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI) i 5 zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI). Celem badania było uzyskanie informacji pozwalających na opracowanie optymalnego schematu badania ilościowego oraz przygotowanie narzędzi badawczych dla uczniów. W szczególności skupiono się na poznaniu realiów funkcjonowania szkoły z punktu widzenia uczniów oraz poznaniu języka używanego przez nich w odniesieniu do agresji i przemocy szkolnej. Wnioski wykorzystane zostały podczas przygotowania i modyfikacji ankiet dla uczniów oraz podsumowane zostały w oddzielnym raporcie (Nowakowska, Przewłocka, 2015).
- **Ilościowy pilotaż narzędzi badawczych** (czerwiec 2014) w 15 szkołach z 15 województw, obejmujący badanie ankietowe PAPI¹ z uczniami przeprowadzone w technice audytoryjnej oraz badanie ankietowe CAWI² z nauczycielami. Łącznie w badaniu udział wzięło 303 uczniów i 119 nauczycieli. Na podstawie wyników pilotażu zmodyfikowano i uzupełniono przygotowane narzędzia badawcze, a także wprowadzono zmiany do zaplanowanego schematu badania.

Opisane w tym raporcie badanie ilościowe było więc zwieńczeniem długiego procesu badawczego.

---

¹ PAPI, ang. Paper and Pencil Personal Interview – wywiad kwestionariuszowy z wykorzystaniem ankiety papierowej

² CAWI, ang. Computer-Assisted Web Interview – wywiad kwestionariuszowy z wykorzystaniem ankiety online

2. Opis doboru i ważenia

2.1 Dobór próby do badania

Próba do badania ma charakter próby zespołowej, przy czym zespoły (oddziały szkolne) losowane są dwustopniowo: w pierwszym etapie, w procedurze losowania systematycznego z warstwami *explicite* i *implicite* losowane były szkoły, zaś w drugim etapie dokonywane było losowanie oddziałów. Założeniem było wylosowanie próby reprezentatywnej dla populacji uczniów objętych badaniem typów szkół oraz poziomów (klas). Próba ta jest również reprezentatywna dla zbiorowości oddziałów, a w konsekwencji – dla zbiorowości wychowawców (Zgodnie z wynikami badania czasu pracy nauczycieli ok. 98% wychowawców klas pełni tę funkcję w odniesieniu do tylko jednego oddziału.). Przy zastosowaniu właściwych wag możliwe jest również traktowanie próby jako reprezentatywnej dla populacji nauczycieli, z tym zastrzeżeniem, że ze względu na sposób doboru próby - optymalizowany ze względu na efektywność w badaniu populacji uczniów – analizy takie będą obarczone większymi błędami losowymi.

2.1.1 Badana zbiorowość uczniów: definicja populacji

Próba jest reprezentatywna dla zbiorowości uczniów szkół publicznych dla młodzieży: szkół podstawowych (klas IV-VI), gimnazjów, liceów ogólnokształcących, techników oraz zasadniczych szkół zawodowych, z wyłączeniem szkół specjalnych, a także z wyłączeniem szkół bardzo małych (poniżej 9 uczniów na każdym na badanych poziomów/klas)

2.1.2 Wielkość próby

Próba obejmuje

40 szkół podstawowych

70 gimnazjów (w tym 40 wylosowanych do rozszerzonego badania nauczycieli)

25 liceów ogólnokształcących

25 techników

25 zasadniczych szkół zawodowych.

W każdej z wylosowanych szkół badaniem objęte są 3 oddziały (po jednym klas IV, V i VI w szkołach podstawowych, I, II i III w gimnazjach i LO. W technikach badane są trzy oddziały, każdy z innego poziomu.

2.1.3 Sposób doboru jednostek do badania

Szkoły do badania losowane były z bazy SIO (wersja z wiosny 2014), osobno w czterech warstwach wyznaczonych przez typ szkoły. W ramach warstw szkoły były losowane z prawdopodobieństwami proporcjonalnymi do liczby oddziałów (dwukrotność liczby oddziałów klas I plus liczba oddziałów klas II); jest to tzw. próba PPS (*probabilisty proportional to size*). W ramach warstw stosowano losowanie systematyczne, z warstwowaniem *implicite* ze względu na:

- wielkość miejscowości
  - wieś
  - miasto do 5 tys.
  - miasto powyżej 5 tys. bez praw powiatu
  - miasto na prawach powiatu
- męska czy żeńska (tylko dla techników i ZSZ)
  - powyżej 80% chłopców
  - poniżej 20% chłopców
  - między 20 a 80% chłopców
- przeliczeniowa liczba oddziałów
- liczba uczniów.

Dla każdej wylosowanej szkoły wylosowane były także 3 szkoły rezerwowe, w których można przeprowadzić badanie w przypadku odmowy uczestnictwa przez szkołę pierwotnie wylosowaną do próby.

Oddziały do badania w szkole wylosowane były za pomocą siatki Kisha (z równymi prawdopodobieństwami).

Podpróba gimnazjów wylosowanych do rozszerzonego badania nauczycieli wylosowana była z pełnej próby gimnazjów przy zastosowaniu prawdopodobieństwa wylosowania do próby odwrotnie proporcjonalnego do liczby oddziałów (traktowanej jako wskaźnik liczby nauczycieli zatrudnionych w gimnazjum).

2.1.4 Próba nauczycieli

Próbą badawczą objęci byli

- dyrektorzy badanych szkół
- pedagogowie i psychologowie szkolni
- wychowawcy badanych oddziałów
- pozostali nauczyciele zatrudnieni na etatach:
  - w gimnazjach wylosowanych do podpróby „rozszerzonego badania nauczycieli”
  - we wszystkich badanych szkołach podstawowych oraz ponadgimnazjalnych

Tak dobrana próba nauczycieli (z poszczególnych ich kategorii) miała charakter próby losowej (ze względu na losowy sposób doboru szkół i oddziałów do badania. Zauważmy, że na poziomie wylosowanej szkoły badani już byli wszyscy nauczyciele, zaś w badaniu wychowawców – dobór oddziału tożsamy był z doborem wychowawcy). Ze względu na procedurę doboru próby szkół i oddziałów – optymalizowaną ze względu na efektywność badania zbiorowości uczniów – sposób doboru nauczycieli do próby nie gwarantował równości prawdopodobieństwa ich wylosowywania (nawet w ramach jednego typu szkoły). Mimo to prawdopodobieństwa te możliwe były do określenia, a zatem ich nierówność mogła zostać skorygowana w procedurze ważenia danych (opisanej w osobnej sekcji raportu).

2.2 Procedura ważenia danych w badaniu

2.2.1 Ważenie zbioru uczniów

Ze względu na sposób losowania, próba uczniów miała charakter „samoważący” w ramach poszczególnych warstw explicite (tj. typów szkół), tzn. przy założeniu pełnej realizacji, oraz

pełnej zgodności danych będących podstawą ważenie z rzeczywistością, dane nieważone były reprezentatywne dla poszczególnych typów szkół.

W związku z tym, przy wyznaczaniu wag (**waga_pop**) wzięto pod uwagę:

- Poziom realizacji próby w poszczególnych badanych oddziałach (korekta wagi o czynnik równy odwrotności poziomu realizacji, wyznaczany osobno dla każdego oddziału).
  - F_1 = poziom realizacji próby w danym oddziale
- Poprawność danych o liczbie oddziałów, na podstawie których określone było prawdopodobieństwo wylosowania szkoły do próby (korekta wagi o czynnik równy ilorazowi rzeczywistej liczby oddziałów i liczby oddziałów odnotowanej w operacie losowania, wyznaczany osobno dla każdej szkoły).
  - $F_2 = RLO/LOO$, gdzie RLO – rzeczywista liczba oddziałów w szkole, LOO – liczba oddziałów w szkole podana w operacie losowania
- W celu umożliwienia wykonywania analiz przekrojowych, łączących różne typy szkół, wagi zostały przeliczone na „wagi populacyjne” poprzez przemnożenie wag przez czynnik będący ilorazem sumy wag w danej warstwie explicite przez liczbę uczniów z badanych poziomów w szkołach należących do danej warstwy explicite zgodnie z danymi SIO z jesieni 2014 roku w przypadku szkół ponadpodstawowych (w przypadku szkół podstawowych – danymi SIO z wiosny 2013, dla poziomów o jeden niższych niż badane).
  - $F_3 = [\text{liczba uczniów na danym poziomie w danym typie szkół wg SIO}]/[\text{suma } F_1 * F_2 \text{ dla wszystkich uczniów na danym poziomie w danym typie szkół w próbie}]$

$$\text{waga\_pop} = F_1 * F_2 * F_3$$

Wagi nie były poddawane trymowaniu (w żadnym przypadku waga nie była wyższa niż $3,5 * \text{mediana wag w danym typie szkoły}$).

Wagi replikacyjne. Aby umożliwić wyznaczanie błędów losowych za pomocą metod replikacyjnych, wyznaczono 96 wag replikacyjnych typu BRR w wariancie Fay'a z $\rho=0,5$ (RPL01-RPL96).

2.2.2 Ważenie zbioru nauczycieli

Konstrukcja próby szkół do badania optymalizowana była pod kątem reprezentatywności dla populacji uczniów. Badanie nauczycieli miało charakter uzupełniający. Procedury ważenie miały w tym wypadku za cel zapewnienie możliwego poziomu reprezentatywności próby nauczycieli.

Badaniem objęte były cztery kategorie nauczycieli

- dyrektorzy szkół
- wychowawcy oddziałów wylosowanych do badania uczniów
- pedagodzy szkolni
- pozostali nauczyciele

i dla każdej z tych kategorii wyznaczana była osobna waga. Wagi były normalizowane tak, by średnia wartość wagi wynosiła 1 (wśród respondentów należących do danej kategorii nauczycieli).

a. Waga dla dyrektorów szkół

Waga dla dyrektorów szkół proporcjonalna była do odwrotności prawdopodobieństwa wylosowania szkoły do próby, tj. do liczby oddziałów w badanej szkole. W następnej kolejności wagi te były korygowane ze względu na udziały szkół z poszczególnych warstw explicite w ogólnej liczbie szkół. Przy tak wyznaczonych wagach próbę można traktować jako reprezentatywną dla ogółu dyrektorów szkół podstawowych, gimnazjów, liceów, techników i zasadniczych szkół zawodowych.

- $D_1 = 1/[\text{liczba oddziałów w szkole wg operatu}]$
- $D_2 = [\text{liczba szkół danego typu wg danych SIO}]/[\text{liczba szkół danego typu w próbie}]$
- $\text{Waga\_dyr\_surowa} = D_1 * D_2$
- **Waga_dyr** = waga_dyr_surowa / [średnia(waga_dyr_surowa) dla wszystkich dyrektorów]

„Waga dyrektora” może być traktowana również jako waga szkoły jako całości.

b. Waga dla pedagogów szkolnych

Co do zasady, waga dla pedagogów szkolnych była równa wadze dyrektora danej szkoły. Waga ta podlegała korekcie ze względu na poziom realizacji próby pedagogów szkolnych w danej szkole (a więc o czynnik równy ilorazowi liczby pedagogów zakwalifikowanych do badania i liczby pedagogów od których uzyskano wywiad w danej szkole).

Przy tak wyznaczonych wagach próbę można traktować jako reprezentatywną dla ogółu pedagogów szkolnych w szkołach podstawowych, gimnazjach, liceach, technikach i zasadniczych szkołach zawodowych.

- $P_1 = \text{poziom realizacji próby pedagogów w danej szkole}$
- $\text{waga\_p\_surowa} = \text{waga\_dyr} / P_1$
- **waga_pedag** = waga_pedag_surowa / [średnia(waga_p_surowa) dla wszystkich pedagogów]

c. Waga dla wychowawców klas

Do zbioru „wychowawców” wchodzi wychowawcy oddziałów wylosowanych do badania. Ponieważ procedura losowania oddziałów gwarantowała zasadniczo równe prawdopodobieństwo trafienia do próby każdego oddziału z danego typu szkoły, wagi wychowawców zróżnicowane są jedynie ze względu na

- Poziom realizacji próby wychowawców (korekta o czynnik równy ilorazowi liczby wychowawców zakwalifikowanych do badania i liczby wychowawców od których uzyskano wywiad w danej szkole)
- Typ szkoły

Przy tak wyznaczonych wagach próbę można traktować jako reprezentatywną dla ogółu wychowawców klas IV-VI szkół podstawowych, oraz wychowawców klas gimnazjalnych, licealnych, techników i zasadniczych szkół zawodowych.

- W_1 = Poziom realizacji próby wychowawców w danej szkole
- W_2 = [liczba oddziałów w szkołach danego typu]/[liczba wszystkich oddziałów na poziomach objętych badaniem]
- $waga\_w\_surowa = W_2/W_1$
- **waga_w**= $waga\_w\_surowa/[\text{średnia}(waga\_w\_surowa)$ dla wszystkich wychowawców].

d. Waga dla grupy pozostałych nauczycieli

W badaniu brali udział

- 1) W przypadku szkół podstawowych i ponadgimnazjalnych: wszyscy nauczyciele zatrudnieni na etacie (lub jego części) w danej szkole, z wyłączeniem nauczycieli objętych pozostałymi modułami badania, tj. dyrektora, wychowawców biorących udział w badaniu oddziałów oraz pedagogów szkolnych. Ponieważ wyłączenie tych kategorii nauczycieli wynikało wyłącznie ze względów technicznych, przy obliczaniu wag traktowani są oni jako „nonresponsy”.
- 2) W przypadku gimnazjów badaniem ogółu nauczycieli (zdefiniowanych jak wyżej) objęci byli jedynie nauczyciele podpróby gimnazjów objętych „badaniem rozszerzonym”

Ad. 1. Aby zapewnić reprezentatywność próby nauczycieli poza gimnazjami, wagi nauczycieli zostały wyznaczone w oparciu o

- Prawdopodobieństwo wylosowania danej szkoły do próby
- Liczbę nauczycieli kwalifikujących się w danej szkole do badania (z uwzględnieniem dyrektora, wychowawców badanych klas i pedagogów szkolnych)
- Liczbę wywiadów zrealizowanych
- Liczbę szkół (tego samego typu, co badana szkoła), w których zatrudniony na etacie lub jego części jest dany nauczyciel.

- $N_1 = 1/[\text{liczba oddziałów w szkole wg. operatu losowania}]$
- N_2 = liczba nauczycieli zatrudnionych w danej szkole (włącznie z dyrektorem, pedagogami i wychowawcami badanych klas)
- N_3 = liczba wywiadów „nauczycielskich” zrealizowanych w danej szkole
- N_4 = łączna liczba nauczycieli pracujących w szkołach danego typu wg SIO
- N_5 = liczba szkół, w których dany nauczyciel pracuje na etacie
- $waga\_n\_surowa = N_1 * N_2 * N_4 / (N_3 * N_5)$
- **waga_naucz**= $waga\_n\_surowa/[\text{średnia}(waga\_n\_surowa)$ dla wszystkich nauczycieli].

Ad. 2. W przypadku gimnazjów, wybór szkół do badania rozszerzonego (a więc obejmującego wszystkich nauczycieli w szkole) przeprowadzony był w ten sposób, aby próba nauczycieli gimnazjalnych była w przybliżeniu samoważąca (a więc nie wymagała korekty ze względu na prawdopodobieństwo wylosowania danej szkoły do próby). W związku z tym, dla nauczycieli gimnazjów waga była wyliczana jako

- $waga\_n\_surowa = N_2 * N_4 / (N_3 * N_5)$
- **waga_naucz**= $waga\_n\_surowa/[\text{średnia}(waga\_n\_surowa)$ dla wszystkich nauczycieli].

e. Wspólna waga nauczycieli i wychowawców

Ponieważ kwestionariusze wychowawców i pozostałych nauczycieli miały dużą część wspólną, dla analizy pytań zadawanych obu tym grupom wyznaczono wspólną wagę dla nauczycieli i wychowawców. Wagę tę wyliczano tak, jak wagę nauczycieli, traktując wychowawców tak, jak pozostałych nauczycieli.

- Nw_3 = liczba wywiadów „nauczycielskich” oraz z wychowawcami zrealizowanych w danej szkole
- $waga\_nw\_surowa = N_2 * N_4 / (Nw_3 * N_5)$
- **waga_nw** = waga_nw_surowa / [średnia(waga_nw_surowa) dla wszystkich nauczycieli i wychowawców].

2.2.3 Wagi oddziałów

Ponieważ ze względu na procedurę doboru próby w ramach poszczególnych typów szkół prawdopodobieństwo wylosowania każdego oddziału było stałe, wagi oddziałów modyfikowane były jedynie ze względu na liczby oddziałów w poszczególnych typach szkół.

- $W_2 = [\text{liczba oddziałów w szkołach danego typu}] / [\text{liczba wszystkich oddziałów na poziomach objętych badaniem}]$
- $waga\_oddz\_surowa = W_2$
- **waga_oddz** = waga_oddz_surowa / [średnia(waga_oddz_surowa) dla wszystkich oddziałów].

Wagi dla oddziałów były zatem wyliczane w sposób analogiczny, jak wagi ich wychowawców, z tą różnicą, że nie był brany pod uwagę poziom realizacji próby wychowawców.

3. Konsekwencje zastosowanego doboru: błędy, dokładność oszacowań/Błędy losowe i ocena efektywności próby

3.1 Próba uczniów

Zrealizowana próba uczniów liczyła 10.993 uczniów. Dla prostej próby losowej o tej liczebności dokładność oszacowań odsetka, na poziomie ufności 0,95, wynosi 0,93%. Wpływ schematu doboru próby na dokładności oszacowań zależy od tego, na ile dana zmienna jest skorelowana ze zmiennymi powiązаныmi z (1) strukturą warstw i (2) strukturą wiązek. Innymi słowy, im silniej rozkład danej zmiennej zależy jest zróżnicowany ze względu na typ szkoły (warstwę), tym mniejszy będzie błąd losowy związany z oszacowaniem rozkładu tej zmiennej, jednocześnie jednak, im silniejsze będzie zróżnicowanie rozkładów danej zmiennej w poszczególnych szkołach i oddziałach (wiązka realizacyjna), tym błąd ten będzie większy (przy czym odnosi się to zarówno do błędów losowych oszacowań odsetków, jak i średnich oraz innych parametrów). Oznacza to jednak, że efektywnej wielkości próby nie da się określić jednoznacznie – może być ona różna dla poszczególnych zmiennych. Tak więc poniższe obliczenia – odnoszące się do jednej zmiennej, reprezentatywnej dla celu badania, należy traktować jedynie jako przybliżone oszacowanie wielkości *design effect*.

Dla zmiennej p1_g (odpowiedź na pytanie: „Pomyśl o swojej klasie, o wszystkich uczniach, którzy do niej chodzą. Czy zgadzasz się z tymi stwierdzeniami: uczniowie są często niemili, złośliwi wobec siebie”) oszacowanie błędu standardowego dla średniej (metodą wag replikacyjnych) wynosi 0,024 przy odchyleniu standardowym zmiennej 1,172 – co prowadzi do oszacowania „efektywnej wielkości próby” jako 2.384,7 i *design effect* na poziomie 4,61. Należy jednak zaznaczyć, że dla innych zmiennych wartość ta może być inna; ponadto, również w przypadku analiz prowadzonych na podpróbach (np. w ramach poszczególnych typów szkół) wartość ta może być inna dla każdej podpróby.

Przyjmując jednak podobną wartość *design effect*, błąd standardowy dla odsetka dla pełnej próby wynosiłby około 2%, zaś dokładność oszacowań odsetków na poziomie ufności 95% – ok. $\pm 4\%$. Co do zasady, wartość ta powinna być jednak określana każdorazowo, za pomocą metod replikacyjnych wykorzystujących wyliczone dla zbioru wagi replikacyjne, bądź za pomocą innych metod szacowania błędów losowych dla prób o złożonych schematach doboru.

3.2 Próba nauczycieli

W przypadku próby nauczycieli podobne oszacowania *design effect* można przeprowadzić na przykładzie odpowiedzi na pytanie A2 „Ogólnie rzecz biorąc, na ile poważnym problemem w tej szkole jest Pana/Pani zdaniem agresja i przemoc rówieśnicza?” (skala od 1 do 6). Poniższa tabela przedstawia oszacowanie wielkości *design effect* dla tego pytania, dla poszczególnych grup badanych nauczycieli:

<i>Grupa nauczycieli</i>	<i>Rzeczywista liczba osób w próbie</i>	<i>efektywna wielkość próby</i>	<i>Design effect</i>
Dyrektorzy	185	121,26	1,52
Wychowawcy badanych oddziałów	528	353,44	1,49
Pozostali nauczyciele	4093	471,03	8,61
Pedagodzy i psychologowie szkolni	242	125,39	1,93

Efektywna wielkość próby w powyższym przykładzie została oszacowana na podstawie wielkości błędu standardowego średniej wyliczonego za pomocą metody odwołującej się do linearyzacji Taylora (w pakiecie statystycznym AM).

Wielkość *design effect* dla nauczycieli niebędących wychowawcami wynika przede wszystkim z faktu, że próba była konstruowana jako próba uczniów, a nie nauczycieli. Wagi nauczycieli musiały uwzględniać prawdopodobieństwa wylosowania szkoły do próby i w konsekwencji musiały być bardzo silnie zróżnicowane; dla pozostałych kategorii nauczycieli (dyrektorzy, wychowawcy, pedagogzy i psychologowie szkolni) efekty te są znacznie słabsze. Należy również pamiętać, że *design effect*, a co za tym idzie efektywna wielkość próby zależą od wielkości oszacowań błędów, a co za tym idzie od wariancji odpowiedzi na dane pytanie. Ponadto wielkość *design effect* zależy od wag nauczycieli, a więc wielkości szkoły, w której uczą. Innymi słowy jeśli odpowiedzi na pytanie są silnie skorelowane z wielkością szkoły efektywna wielkość próby maleje, jeśli zaś odpowiedzi nie są skorelowane z wielkością próby – rośnie. Dla jednego z pytań *design effect* był niemal trzykrotnie mniejszy (a co za tym idzie efektywna wielkość próby niemal trzykrotnie wyższa), jednak zdecydowaliśmy się

zaprezentować wyliczenia dla pytania A2, które jest szczególnie istotne z punktu widzenia badania.

4. Technika badania

Badanie z uczniami zrealizowane zostało techniką ankiety audytoryjnej z wykorzystaniem ankiet papierowych (PAPI).

Pracownicy szkoły (nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących i zawodowych, pedagodzy szkolni, psychologowie szkolni, bibliotekarze oraz wychowawcy świetlicy i dyrektorzy) otrzymali ankietę do samodzielnego wypełniania, przy czym niezwykle ważne było zapewnienie respondentom komfortowych warunków jej wypełniania, najlepiej poza szkołą. Nauczycielom proponowano do wyboru ankietę CAWI i ankietę papierową do samodzielnego wypełniania – w zależności od preferencji respondentów.

Dodatkowo wypełniano „kartę szkoły” zawierającą podstawowe informacje o szkole, badanych oddziałach oraz podejmowanych działaniach profilaktycznych dot. agresji i przemocy oraz zbierano dokumenty dotyczące tej tematyki przygotowywane przez szkołę (w szczególności Programy profilaktyczne, Programy wychowawcze oraz Procedury postępowania w sytuacjach zagrożenia).

W badaniu położono duży nacisk na zapewnienie respondentom warunków zapewniających ich anonimowość i poufność podawanych przez nich informacji. Współpraca ankieterów i koordynatorów szkolnych i zaangażowanie dyrekcji pozwoliły zrealizować badanie z zachowaniem wymaganej poufności / anonimowości oraz realizując założenia dotyczące efektywności. Zachowano następujące zasady zapewniające poufność danych w badaniu:

- przekazywanie kopert z loginami do ankiet internetowych (w sposób losowy, a nie systematyczny),
- przekazywanie kopert z ankietami papierowymi (w sposób losowy, a nie systematyczny),
- zastosowanie pseudonimów dla kadry pedagogicznej,
- zastosowanie naklejek na koperty – po wypełnieniu ankiety koperty były dodatkowo zaklejane przez respondentów,
- zachowanie anonimowości podczas oddawania ankiet przez uczniów – wrzucanie kopert do urny,
- sposób usadzania uczniów (w sposób zachowujący brak możliwości zerkania do odpowiedzi innych osób).

Ankieta uczniowska przeprowadzana była w sali lub salach szkolnych. Dla zapewnienia anonimowości i poczucia bezpieczeństwa respondentów w ławce miał siedzieć tylko jeden uczeń, zaś odstępy między ławkami miały być na tyle duże, by uczniowie nie mogli zobaczyć odpowiedzi swoich kolegów. Oznaczało to, że w niektórych przypadkach potrzebne były dwie sale na jeden oddział klasowy: badany oddział miał być dzielony na dwie podgrupy, a ankieta przeprowadzana w tym samym czasie w dwóch salach lekcyjnych. Umożliwiło to stworzenie

większych dystansów między uczniami. Ankiety rozdawane były wraz z kopertami, które uczniowie zaklejali po zakończeniu. W sali wystawiona była urna, do której uczniowie wrzucali koperty z ankietami. Wypełnianie ankiety trwało maksymalnie 45 minut, co umożliwiło przeprowadzenie badania w trakcie jednej lekcji (w sporadycznych przypadkach uczniom umożliwiało się kilkuminutowe przedłużenie czasu na wypełnienie ankiety pod pieką ankietera).

W związku z wrażliwą tematyką badania i wynikającą z tego koniecznością ograniczenia obaw nauczycieli co do poufności danych, w badaniu kadry pedagogicznej zdecydowano się zrezygnować z przypisywania konkretnym respondentom określonego numeru czy kodu ankiety. Decyzja taka wynikała z konstatacji, że takie rozwiązanie, często stosowane w badaniach nauczycieli, negatywnie wpływa na poczucie anonimowości badanych – szczególnie w sytuacjach gdy nauczyciele są świadomi, że dyrektor uzyskuje informacje o fakcie wypełnienia przez nich ankiety (co budzić może obawę, że uzyskuje też dostęp do ich odpowiedzi). Zamiast tego zdecydowano się zastosować system polegający na przydzieleniu pseudonimów (imion/ nazwisk / przydomków postaci historycznych) wszystkim nauczycielom, którym były wręczane ankiety. Do każdej szkoły wydrukowano maksymalne liczebności loginów do ankiet internetowych oraz ankiet papierowych. Ankieterzy po ustaleniu preferowanego przez danego przedstawiciela kadry pedagogicznej sposobu wypełniania ankiety rozdawali właściwe koperty (zakładano, że koperty będą losowane przez nauczycieli, jednak nie zostało to zrealizowane we wszystkich szkołach). Zastosowana procedura umożliwiała zapewnienie wysokiego poczucia bezpieczeństwa respondentów (ani dyrektor, ani pozostali nauczyciele nie wiedzieli, jaki pseudonim przypisany został konkretnemu nauczycielowi), jednak problematyczna okazała się kwestia kontaktu celem przypomnienia o obowiązku wypełnienia ankiety. Ze względu na konieczność zapewnienia poczucia anonimowości respondentom odbieraniem wypełnionych ankiet miał zajmować się ankieter. Nie we wszystkich szkołach udało się spełnić ten standard – kontrola badania ujawniła przypadki, w których koperty były zbierane przez inne osoby w szkole. Jednak nauczyciele podczas kontroli potwierdzili, że mieli poczucie anonimowości, które dodatkowo zapewniły naklejki do zabezpieczenia kopert po wypełnieniu ankiety. Miały one następujący opis: „Dla zachowania pełnej poufności proszę tą etykietą zakleić kopertę z wypełnioną ankietą”.

5. Narzędzia badawcze

Narzędzia badawcze wykorzystane w projekcie obejmowały:

1. ankiety dla uczniów przygotowane w dwóch wersjach:
  - o wersja skrócona dla uczniów klas IV-VI szkoły podstawowej,
  - o wersja rozszerzona dla uczniów gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych;
2. ankiety dla wychowawców klas;
3. ankiety dla pedagogów i psychologów szkolnych;
4. ankiety dla pozostałych nauczycieli;
5. ankiety dla dyrektorów szkół;
6. tzw. „karty szkół”, czyli formularze, w których zbierane były informacje na temat szkół i ich działań związanych z profilaktyką oraz podstawowe informacje na temat badanych oddziałów.

W celu uzyskania maksymalnej ilości informacji w ramach założonych celów badania przy jednoczesnym zapewnieniu jak najwyższej precyzji pomiaru, sformułowanie ostatecznych ankiet poprzedzono analizami i badaniami:

- **przegląd badań i teorii** oraz **wywiady ze specjalistami** mające na celu doprecyzowanie zagadnień badawczych;
- **przegląd narzędzi badawczych** wykorzystywanych w badaniach prowadzonych w Polsce i zagranicą;
- **badania jakościowe** (wywiady indywidualne i grupowe) mające na celu poznanie percepcji problemu i języka używanego przez respondentów, a następnie weryfikację przygotowanych pytań ankietowych;
- **pilotażowe badanie ilościowe** w 15 szkołach, w ramach którego przetestowano przygotowane ankiety oraz uzyskano informacje pozwalające na przygotowanie dodatkowych pytań.

Proces przygotowania narzędzi opisany poniżej jest szczegółowo oddzielnie dla dwóch podstawowych zakresów tematycznych.

5.1 Agresja i przemoc szkolna

Przegląd badań i teorii oraz wywiady ze specjalistami

Wnioski z przeglądu badań i teorii podsumowano w oddzielnym raporcie „Agresja i przemoc szkolna. Raport o stanie badań” (Komendant-Brodowska, 2014). Następnie w oparciu o wnioski z wywiadów ze specjalistami zajmującymi się problematyką przemocy w szkołach (m. in. badaczami tematu, psychologami-trenerami, pedagogami szkolnymi) zidentyfikowano najważniejsze zagadnienia ze względu na specyfikę problemów w szkołach w Polsce.

Przegląd narzędzi badawczych

A. Ankiety dla uczniów. Analizie poddano kwestionariusze (lub ich fragmenty cytowane w publikacjach) z następujących badań:

- „Przemoc w szkole 2011” – badanie w ramach programu „Szkoła bez Przemocy” (Komendant-Brodowska et al., 2011a, 2011b, 2011c);
- „Heath Behavior of School-Children” – międzynarodowe badanie WHO (Mazur, Kołoto 2005);
- 33 kwestionariusze zebrane w przeglądowej publikacji „Measuring Bullying Victimization, Perpetration, and Bystander Experiences: A Compendium of Assessment Tools” (Hamburger et al. 2011)
  - A1. Aggression Scale, Orpinas & Frankowski, 2001; Orpinas, Horne, & Staniszewski, 2003
  - A2. Bullying-Behavior Scale, Austin & Joseph, 1996
  - A3. Children’s Social Behavior Scale – Self Report, Crick & Grotpeter, 1995
  - A4. Modified Aggression Scale, Bosworth et al., 1999
  - B1. Gatehouse Bullying Scale, Bond, Wolfe, Tollit, Butler, & Patton, 2007
  - B2. Multidimensional Peer-Victimization Scale, Mynard & Joseph, 2000
  - B3. “My Life in School” Checklist, Arora & Thompson, 1987
  - B4. Perception of Teasing Scale (POTS), Thompson, Cattarin, Fowler, & Fisher, 1995

- B5. Peer Victimization Scale, Austin & Joseph, 1996
- B6. Retrospective Bullying Questionnaire, Schäfer et al., 2004
- B7. Victimization Scale, Orpinas, 1993
- B8. Weight-Based Teasing Scale, Eisenberg et al., 2003
- C1. AAUW Sexual Harassment Survey, American Association of University Women, 2001
- C2. Adolescent Peer Relations Instrument, Parada, 2000
- C3. Child Social Behavior Questionnaire, Warden, Cheyne, Christie, Fitzpatrick, & Reid, 2003
- C4. Homophobic Content Agent Target Scale, Poteat & Espelage, 2005
- C5. Illinois Bully Scale Espelage & Holt, 2001
- C6. Introducing My Classmates Gotthiel & Dubow, 2001a
- C7. Modified Peer Nomination Inventory, Perry, Kusel, & Perry, 1988
- C8. Olweus Bullying Questionnaire, Solberg & Olweus, 2003,
- C9. Peer Interactions in Primary School Questionnaire, Tarshis & Huffman, 2007
- C10. Reduced Aggression/ Victimization Scale Orpinas & Horne, 2006
- C11. School Life Survey, Chan, Myron, & Crawshaw, 2005
- C12. School Relationships Questionnaire, Wolke, Woods, Bloomfield, & Karstadt, 2000
- C13. Setting the Record Straight, Gotthiel & Dubow, 2001b
- D1. Bully Survey, Swearer & Carey, 2003; Swearer, Turner, Givens, & Pollack, 2008
- D2. Cyberbullying and Online Aggression Survey, Patchin & Hinduja, 2006; Hinduja & Patchin, 2009
- D3. Cyber-Harassment, Student Survey, Beran & Li, 2005
- D4. Exposure to Violence and Violent Behavior Checklist, Nadel, Spellman, Alvarez-Canino, Lausell-Bryant, & Landsberg, 1996
- D5. Gay, Lesbian, Straight, Education Network (GLSEN) National School Climate Survey, Kosciw & Diaz, 2006
- D6. Participant Role Questionnaire, Salmivalli, Lagerspetz, Bjorkqvist, Osterman, & Kaukiainen, 1996; Salmivalli & Voeten, 2004
- D7. Peer Estimated Conflict Behavior Inventory, Österman et al., 1997
- D8. Student School Survey, Williams & Guerra, 2007
- "California Healthy Kids Survey w ramach California School Climate, Health, and Learning Survey" (Cal-SCHLS) (materiały dostępne na <http://cal-schls.wested.org/>)
- "School Crime Supplement to the National Crime Victimization Survey" (materiały dostępne na https://nces.ed.gov/programs/crime/student_questionnaires.asp)
- „Zachowania agresywne w szkole” (Ostrowska, Surzykiewicz 2005, Kulesza 2007),
- „Ogólnopolska diagnoza problemu przemocy wobec dzieci” (Włodarczyk, 2013).

B. Ankiety dla kadry szkolnej. W związku z potrzebą skupienia się na specyficznych polskich warunkach oraz z niewielką liczbą badań odpowiadających celom badawczym projektu, szczegółowej analizie poddano przede wszystkim kwestionariusz nauczycielski z „Przemocy w szkole 2011” – badania w ramach programu „Szkoła bez Przemocy” (Komendant-Brodowska et al., 2011a, 2011b, 2011c).

Badania jakościowe

W ramach wywiadów indywidualnych z uczniami (IDI), uzyskano informacje dot. m.in.

- konkretnych form, przykładów zachowań agresywnych i przemocowych,
- rozumienia pojęć agresji i przemocy przez dzieci i młodzież,
- postrzegania i interpretowania konkretnych zachowań,
- specyfiki i zachowania ofiar, sprawców, świadków,
- obserwowanych i praktykowanych reakcji na przemoc (ze strony kolegów oraz osób dorosłych),
- sytuacji i miejsc, w których dochodzi do aktów przemocy,
- okoliczności i konsekwencji zachowań agresywnych.

Podczas wywiadów grupowych uzupełniono wiedzę w tych obszarach, a także sprawdzono jak młodzież rozumie i interpretuje przygotowane wstępnie pytania.

Ostatecznie badanie jakościowe pozwoliło uzupełnić katalog zachowań agresywnych i zilustrować go przykładami zrozumiałymi dla respondentów, przygotować trafne pytania dotyczące badanych zagadnień oraz dostosować używane w ankiecie sformułowania do języka, jakim posługują się dzieci i młodzież.

Pilotażowe badanie ilościowe

A. Ankiety dla uczniów. Wyniki badania pozwoliły m.in.:

- zidentyfikować pytania sprawiające respondentom trudność,
- zidentyfikować pytania interpretowane w różny sposób przez różnych respondentów,
- doprecyzować pytania i uzupełnić kafeterie w oparciu o odpowiedzi w polach otwartych,
- sformułować dodatkowe pytania w oparciu o odpowiedzi w polach otwartych.

B. Ankiety dla kadry szkolnej. Jako że kwestionariusze zawierały dużo pytań otwartych, wyniki przede wszystkim pozwoliły na sformułowanie precyzyjnych pytań oraz wyczerpujących kafeterii odpowiedzi. Dodatkowo wyniki pozwoliły zidentyfikować pytania i pozycje kafeterii sprawiające respondentom trudność, a także wskazały obszary, które wymagają pogłębienia w badaniu głównym.

Warto zaznaczyć też, że pilotaż ilościowy pozwolił zidentyfikować problematyczne elementy zaplanowanej procedury badawczej (m.in. sposób kontaktu z respondentami i motywowania ich do udziału w badaniu, sposób rozdawania i zbierania ankiet, długość ankiet itp.). Pozwoliło to zmodyfikować procedurę wykorzystaną następnie w badaniu głównym.

5.2 Klimat szkoły, klimat klasy

W związku ze stosunkowo niewielkim zainteresowaniem badawczym tematyką klimatu szkoły w Polsce, proces przygotowywania pytań i skal dotyczących tej tematyki był bardziej złożony niż w przypadku pytań dot. agresji i przemocy.

Przegląd badań i teorii oraz wywiady ze specjalistami

Na podstawie dokonanego przeglądu teorii oraz badań (głównie zagranicznych) określono stosowane definicje klimatu szkoły, jego wymiary i sposoby pomiaru. Wnioski podsumowano w oddzielnym raporcie „Klimat szkoły i jego znaczenie dla funkcjonowania uczniów w szkole. Raport o stanie badań” (Przewłocka, 2015). Równolegle w ramach wywiadów ze specjalistami dyskutowano kwestię specyfiki klimatu szkoły, a w szczególności relacji społecznych w polskich szkołach. Zidentyfikowano też najważniejsze elementy klimatu szkoły mające znaczenie dla profilaktyki agresji i przemocy szkolnej.

Przegląd narzędzi badawczych

Wstępny zestaw stwierdzeń do badania klimatu przygotowany został w oparciu o przegląd istniejących zagranicznych i polskich narzędzi badawczych.

A. Ankiety dla uczniów. Analizie poddano kwestionariusze (lub ich fragmenty cytowane w publikacjach) z następujących badań:

- Narzędzia do autoewaluacji w szkole promującej zdrowie (Wojnarowska 2006);
- Delaware School Climate Surveys (Bear, Young, 2011; Bear et al. 2012; liczne materiały dostępne na <http://wordpress.oet.udel.edu/pbs/school-climate/delaware-school-climate-survey-2013-14/>)
- Inventory of School Climate (Brand et al., 2003)
- Safe Schools/Healthy Students National Evaluation - School Climate Survey materiały dostępne na <http://www.sshs.samhsa.gov/community/evaluation.aspx>)
- California Healthy Kids Survey w ramach California School Climate, Health, and Learning Survey (Cal-SCHLS) (materiały dostępne na <http://cal-schls.wested.org/>)
- School Crime Supplement to the National Crime Victimization Survey (materiały dostępne na https://nces.ed.gov/programs/crime/student_questionnaires.asp)
- Student School Survey, (Williams & Guerra, 2007, pytania zamieszczone w: Hamburger, 2011)
- Test Integracji Szkolnej KIU – w ramach badania Szkolnych Uwarunkowań Efektywności Kształcenia (Instytut Badań Edukacyjnych)
- TIMSS & PIRLS 2011 – Międzynarodowe Badanie Wyników Nauczania Matematyki i Nauk Przyrodniczych i Międzynarodowe Badanie Postępów Biegłości w Czytaniu (Centralna Komisja Egzaminacyjna)
- Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów PISA, 2012 (Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk)
- „Przemoc w szkole 2011” – badanie w ramach programu „Szkoła bez Przemocy” (Komendant-Brodowska et al., 2011a, 2011b, 2011c);
- „Zachowania agresywne w szkole” (Kulesza 2007, Ostrowska, Surzykiewicz 2005)

B. Ankiety dla kadry szkolnej. Analizie poddano kwestionariusze (lub ich fragmenty cytowane w publikacjach) z następujących badań:

- California School Climate Survey for staff w ramach California School Climate, Health, and Learning Survey (Cal-SCHLS)

- Daleware School Climate Surveys (Bear, Young, 2011; Bear et al. 2012; liczne materiały dostępne na <http://wordpress.oet.udel.edu/pbs/school-climate/delaware-school-climate-survey-2013-14/>)
- Narzędzia wykorzystane w badaniu prof. Pyżalskiego (Pyżalski, Merecz 2010)
- Międzynarodowe Badanie Wyników Nauczania Matematyki i Nauk Przyrodniczych TIMSS
- Badanie Kształcenia i Rozwoju Zawodowego Nauczycieli Matematyki TEDS-M 2008
- Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów PISA (Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk) – kwestionariusz szkoły
- Międzynarodowe Badanie Nauczania i Uczenia się TALIS
- „Przemoc w szkole 2011” – badanie w ramach programu „Szkoła bez Przemocy” (Komendant-Brodowska et al., 2011a, 2011b, 2011c);
- New Jersey School Climate Survey (materiały dostępne na <http://www.state.nj.us/education/students/safety/behavior/njscs/>)
- Narzędzia do autoewaluacji w szkole promującej zdrowie (Woynarowska 2006);
- Revise School Climate Teacher Survey

Badania jakościowe

W ramach wywiadów indywidualnych z uczniami (IDI), uzyskano informacje dotyczące m.in.

- pozytywnych i negatywnych emocji związanych ze szkołą,
- przyczyn sympatii oraz niechęci do szkoły,
- różnych aspektów atmosfery szkolnej,
- specyfiki relacji z innymi uczniami, w tym przejawów sympatii i wsparcia, a także powodów odrzucania / marginalizowania niektórych uczniów,
- specyfiki relacji z nauczycielami i oczekiwań wobec nauczycieli,
- zachowania nauczycieli wobec uczniów.

Podczas wywiadów grupowych (FGI) uzupełniono wiedzę w tych obszarach, a także sprawdzono jak młodzież rozumie i interpretuje przygotowane wstępnie pytania dotyczące klimatu szkoły i klasy.

Ostatecznie badanie jakościowe pozwoliło:

- wyłonić najważniejsze wymiaru klimatu szkoły,
- uzupełnić katalog pytań przygotowanych na podstawie przeglądu narzędzi i dostosować go do realiów polskiej szkoły,
- dostosować język pytań do języka używanego przez uczniów.

Pilotażowe badanie ilościowe

Wyniki badania pozwoliły m.in.:

- zidentyfikować pytania sprawiające respondentom trudność oraz te interpretowane w różny sposób przez różnych respondentów,
- zmodyfikować brzmienie części pytań,
- zmodyfikować założenia dot. wymiarów klimatu,

- wyselekcjonować pytania w ramach poszczególnych wymiarów i znacząco zredukować ich liczbę.

***

Ostateczne skale opracowane zostały w oparciu o wyniki analizy czynnikowej przeprowadzonej na ostatecznym zbiorze z badania głównego.

5.3 Literatura cytowana

Hamburger ME, Basile KC, Vivolo AM (2011), *Measuring Bullying Victimization, Perpetration, and Bystander Experiences: A Compendium of Assessment Tools*. Atlanta, GA: Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control.

Mazur, J., & Kokoło, H. (2005). Związek między przemocą rówieśniczą w szkole a samopoczuciem psychicznym uczniów gimnazjum. (publikacja dostępna na stronie www.dzieckokrzywdzone.pl)

Kulesza (2007), *Agresja i przemoc uczniowska a klimat szkoły. Analiza porównawcza 2003 – 2007*.

Wojnarowska B. (red.) (2006) , *Edukacja zdrowotna i promocja zdrowia w szkole. Zeszyt 11 : Narzędzia do autoewaluacji w szkole promującej zdrowie*, Warszawa : Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.

Włodarczyk, J. (2013). Przemoc rówieśnicza. Wyniki Ogólnopolskiej diagnozy problemu przemocy wobec dzieci., *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12(3), 62–81.

Bear G., Yang Ch. (2011), Delaware School Climate Surveys. Technical Manual. Dostęp: <http://wordpress.oet.udel.edu/pbs/wp-content/uploads/2011/12/Final-Technical-Manual.pdf>

Bear G., Hearn S., Mantz L. (2012), *Guide to Delaware School Climate Surveys. Student, Teacher/Staff, and Home Versions*, <http://wordpress.oet.udel.edu/pbs/school-climate/delaware-school-climate-survey-2013-14/>

REL West, 2012, *Summary of Existing School Climate Instruments for Middle School*, dostępne: http://s3.amazonaws.com/relwest_production/resources/21/RELW_Memo_PUBLIC_SC3-3-1_20120918.508.pdf?1351537047

SCS – pobrano z https://nces.ed.gov/programs/crime/student_questionnaires.asp

Brand S., Felner R., Shim M., Seitsinger A., Dumas T. (2003) *Middle School Improvement and Reform: Development and Validation of a School-Level Assessment of Climate, Cultural Pluralism, and School Safety*, Journal of Educational Psychology, Inc. 2003, Vol. 95, No. 3, 570–588

Pyżalski J., Merecz D. (red.) (2010), *Psychospołeczne warunki pracy polskich nauczycieli*, Impuls, Kraków

Ostrowska, K., & Surzykiewicz, J. (2005). *Zachowania agresywne w szkole. badania porównawcze 1997 i 2003*. Warszawa: CMPPP - Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.

Przewłocka J. (2015), *Klimat szkoły i jego znaczenie dla funkcjonowania uczniów w szkole. Raport o stanie bada*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych

Komendant-Brodowska A. (2014), *Agresja i przemoc szkolna. Raport o stanie badań*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych

6. Przebieg badania w terenie

6.1. Rekrutacja szkół do badania

Rekrutacja szkół wylosowanych do badania została przeprowadzona przez Współpracowników Terenowych Instytutu Badań Edukacyjnych we wrześniu i na początku października 2014. Do szkół zostały przesłane materiały informacyjne (listy IBE) oraz listy polecające dotyczące badania (list MEN), a następnie z dyrektorami nawiązano kontakt telefoniczny. Współpracownicy Terenowi IBE przedstawiali dyrektorom szkół cele badania, respondentów w badaniu, terminy oraz sposób organizacji badania w szkołach. Powierzenie rekrutacji pracownikom IBE pozwoliło zmaksymalizować efektywność procesu rekrutacyjnego szkół.

Za zrekrutowane uznano te szkoły, których dyrektor po zapoznaniu się z informacjami dotyczącymi celów i przebiegu badania wyraził zgodę na udział w badaniu, potwierdzoną podpisanym formularzem przesłanym do przedstawiciela IBE (w formie skanu, faxu lub zdjęcia). W formularzu zgody znajdowało się miejsce na informację nt. liczby oddziałów klasowych w poszczególnych klasach (dla szkoły podstawowej – dla klas IV-VI) oraz liczby nauczycieli zatrudnionych w szkole. Przedstawiciele szkół podawali w nim również imię i nazwisko osoby wyznaczonej do kontaktu w sprawie badania oraz dane do kontaktu z nią.

6.2. Kontakty ze szkołami i współpraca z koordynatorem szkolnym

Przeszkoleni pracownicy terenowi agencji badawczej, wybranej w postępowaniu przetargowym, kontaktowali się (wg. uznania telefonicznie / osobiście) z przedstawicielem badanej placówki i ustalali kwestie dotyczące liczebności wylosowanych klas i liczebności kadry pedagogicznej. Informacje te potrzebne były do tego, aby można było zaplanować wydruk odpowiedniej liczby materiałów dla każdej ze szkół (ulotki dla rodziców + formularzy zgód + listów dla nauczycieli).

Podczas tego pierwszego spotkania ankietier dostarczał do szkoły następujące materiały:

- listy do nauczycieli, ulotki dla rodziców informujące o badaniu (wraz z formularzami zgód);
- plakaty – informujące uczniów i nauczycieli o udziale ich szkoły w projekcie wraz z terminami realizacji badania.

Rozmowa kończyła się:

- ustaleniem sposobu zbierania zgód rodziców (włączenie wychowawców klas);

- ustaleniem sposobu zbierania informacji nt. wersji ankiet wśród kadry pedagogicznej,
- pozostawieniem danych do kontaktu (z nr telefonu, i adresem e-maila ankietera).

Koordinatory terenowi podkreślali, że dużym wsparciem było wcześniejsze zrekrutowanie placówek przez Instytut Badań Edukacyjnych. Zazwyczaj osoby wskazane do kontaktu chętnie podejmowały się roli koordynatora szkolnego. Jedynym podnoszonym problemem był krótki termin realizacji.

W ramach projektu współpraca ankietera z koordynatorem polegała na dzieleniu się wykonywaniem następujących zadań.

Tabela 1. Zasady współpracy ankietera z koordynatorem szkolnym

Lp.	Zadanie	Szczegółowy opis zasad współpracy
1	Pozyskanie informacji nt. respondentów	Od ankietera koordynator szkolny otrzymał dwie listy do uzupełnienia: - numeryczną listę uczniów w oddziałach wylosowanych do badania (wg wzoru) - imienną listę nauczycieli (w tym pedagogów i psychologów, bibliotekarzy, wychowawców świetlicy) (wg wzoru)
2	Poinformowanie wychowawców	Ankieter informował koordynatora, które oddziały zostały wylosowane do badania. Koordynator przekazywał tę informację wychowawcom.
3.	Ustalenie terminów sesji	Koordynator szkolny ustalał termin sesji z uczniami i przekazywał informacje ankieterowi.
4.	Koordinacja procesu pozyskania zgód rodziców /opiekunów uczniów pełnoletnich	W porozumieniu ankieter i koordynator szkolny zbierali zgody rodziców w następujący sposób: - organizacja zebrania rodziców we współpracy z wychowawcami wylosowanych oddziałów LUB - pozyskanie zgód za pośrednictwem uczniów we współpracy z wychowawcami wylosowanych oddziałów Koordynator szkolny wspierał w realizacji tego procesu ankieterów (przekazanie terminów ankieterowi lub przekazanie wychowawcy materiałów dla rodziców (formularzy zgód rodziców i ulotek) i odebranie przez ankietera
5	Zaproszenie nauczycieli do badania	W porozumieniu z ankieterem koordynator szkolny uzgadniał sposób rekrutacji nauczycieli: organizacja rady pedagogicznej / spotkania informacyjnego dot. badania LUB indywidualne wręczanie listów z zaproszeniami do badania
6	Ustalenie liczebności ankiet (online, papierowych)	Koordynator szkolny i ew. ankieter podczas spotkania lub w sposób indywidualny ustalali rodzaj ankiety preferowanej przez nauczyciela.
7	Przypominanie nauczycielom o wypełnianiu ankiet	Ankieter w porozumieniu z koordynatorem szkolnym przekazywali prośby o wypełnienie ankiety osobom, które posługują się konkretnymi pseudonimami.
8	Aranżacja sali do ankiety audytoryjnej	Koordynator szkolny wspierał ankietera w aranżacji sali – uczniowie mieli siedzieć pojedynczo.

9	Zebranie dokumentacji profilaktyki przemocy	nt.	Koordynator szkolny przekazywał ankieterowi następujące dokumenty: • Szkolny program wychowawczy • Szkolny program profilaktyki • Procedury postępowania w sytuacjach – jakich? • Regulaminy kar i nagród, jakie? w wersji elektronicznej na skrzynkę mailową ankietera - jeśli były dostępne w szkole.
10	Rozwieszenie plakatów		Podczas spotkania ankieter przekazywał koordynatorowi szkolnemu dwa plakaty z prośbą o umieszczenie jednego w miejscu widocznym dla uczniów – przed sekretariatem, a drugiego w miejscu widocznym dla nauczycieli – w pokoju nauczycielskim.
11	Wsparcie przy uzupełnianiu Karty Szkoły		Ankieter w porozumieniu z koordynatorem szkolnym wypełniali Kartę szkoły.

* W związku z napiętym harmonogramem terminy te były na bieżąco dostosowywane do potrzeb związanych z osiągnięciem celów badania przy zachowaniu wymaganej efektywności (RR).

Planując realizację projektu przewidziano kilkakrotny kontakt ankietera z koordynatorem szkolnym. Na etapie realizacji projektu okazało się, iż potrzeba sprawnej i terminowej realizacji projektu wymaga, aby te kontakty były o wiele częstsze (co potęgował krótki termin realizacji projektu).

Mimo dużej częstotliwości kontaktów i wielości zadań koordynatorzy szkolni współpracowali chętnie a ich pomoc okazała się dużym wsparciem, szczególnie przy przygotowaniu sesji z uczniami (przygotowania sali oraz zbieraniu zgód rodziców na udział uczniów w badaniu).

6.3. Przebieg rekrutacji nauczycieli

Przekazanie nauczycielom informacji o badaniu odbywało się przy współpracy ankietera z koordynatorem szkolnym. Ankieter dostarczał koordynatorowi listy do nauczycieli z zaproszeniem do udziału w badaniu. Wówczas ustalał z koordynatorem sposób ich przekazania nauczycielom. W sytuacjach gdy koordynator uznawał za konieczne zorganizowanie spotkania wszystkich nauczycieli (rady pedagogicznej), ankieter ustalał potrzebę i charakter swojego udziału w tym spotkaniu. Kluczowe było dotarcie do nauczycieli z informacją, że badanie jest anonimowe oraz zaproponowanie nauczycielom wyboru wersji ankiety (papierowa, elektroniczna). Zdarzało się, że dyrektor szkoły podejmował odgórnie decyzję o wypełnieniu ankiet przez wszystkich tylko w wersji papierowej. Z tą decyzją (ultimatum) ankieter musiał się zgodzić, gdyż w innej sytuacji groziła odmowa realizacji badania w szkole.

Przekazanie ankiet lub kopert z loginami dla nauczycieli, którzy zadeklarowali chęć wypełnienia ankiety on-line odbywało się w terenie (na postawie listy przygotowanej na etapie rekrutacji nauczycieli). Zespoły terenowe otrzymały komplet materiałów dla całej kadry pedagogicznej tj. komplet loginów do ankiet internetowych oraz komplet ankiet papierowych. Na podstawie listy z deklaracjami dot. preferowanego narzędzia przygotowane były odpowiednie koperty tj. albo z loginami albo z ankietami. Ankieter dostarczał materiały do szkoły i zwracał się z prośbą do koordynatora szkolnego z prośbą o pomoc w ich rozdaniu (ankieterzy nie znali poszczególnych

członków kadry pedagogicznej ani ich dostępności w szkole). Poza dyrektorem, wychowawcami, pedagogami, pozostali nauczyciele mieli mieć możliwość wylosowania kopert z loginami / ankietami. Kontrola badania wykazała, że ostatecznie w części szkół losowanie zastąpione zostało rozdawaniem kopert przez ankietera lub koordynatora szkolnego. Wydaje się jednak że dzięki zastosowaniu całego systemu innych rozwiązań służących podniesieniu poczucia anonimowości (opisane szczegółowo w punkcie 6.5), niedotrzymanie w niektórych szkołach założenia dot. losowania nie wpłynęło znacząco na odczucia badanych, co potwierdzają ich deklaracje zebrane w kontroli wykonywanej przez Zamawiającego.

6.4. Badanie z nauczycielami i dyrektorem

Współpraca ankierów i koordynatorów szkolnych i zaangażowanie dyrekcji pozwoliły zrealizować badanie z zachowaniem wymaganej poufności / anonimowości oraz realizując założenia dotyczące efektywności

W okresie realizacji badania monitorowano przez centralę Wykonawcy sptyw ankiet CAWI. Zwrotne informacje przekazywane były na bieżąco w teren z prośbą o przypomnienie o terminie realizacji projektu. Najwięcej ankiet zostało zamkniętych w dniu wyznaczonym, jako termin końcowy realizacji badania tj. 21 listopada 2014 r.

W przypadku badania PAPI (wypełniania ankiet papierowych) największą trudnością okazał się proces dystrybucji ankiet i ich zbierania. Nauczyciele pracują w różnych godzinach, co utrudniało dotarcie do poszczególnych respondentów. Zdaniem Wykonawcy mimo tych trudności, ta forma realizacji badania okazała się łatwiejsza realizacyjnie w porównaniu do badania CAWI. Ankierzy są przygotowani do realizacji badań papierowych. Wręczenie i odbiór ankiet w tej formie jest dla nich o wiele bardziej przejrzysty. Oddanie ankiety było potwierdzone jej odbiorem. Natomiast w przypadku ankiet internetowych zdarzało się, że nauczyciele twierdzili, że ankiety wypełnili (po czym nie sptywały one na serwer). Trudno było na bieżąco sprawdzić, czy takie ankiety rzeczywiście wypełniono. Wiązało się to z koniecznością kilkukrotnego sprawdzania (codziennie), czy ankiety sptywały czy też nie. Taki przebieg badania pochłaniał o wiele więcej czasu niż pierwotnie założono.

Jeśli chodzi o ankiety wypełniane w formie elektronicznej (CAWI), proces dystrybucji loginów przebiegał zgodnie z ograniczeniami opisanymi powyżej. Dalsze trudności pojawiły się podczas wypełniania ankiet. Problemy z logowaniem się w poszczególnych szkołach wynikały z ograniczeń technicznych (związanych z dostępem komputerów/ internetu / przeglądarek/ umiejętnościami obsługi takich narzędzi przez respondentów) i udało się je rozwiązać. Dalsze kłopoty pojawiły się podczas monitorowania sptywu:

- część nauczycieli nie wypełniła ankiet tłumacząc, że nie mają obowiązku,
- część informowała, że wypełniła te ankiety, jednak nie było ich w systemie.

W pojedynczych sytuacjach zdarzało się, że nauczyciele zgubili loginy i wówczas albo kontaktowali się z linią projektu, gdzie informowani byli o hasłach dostępu do ankiet lub w terenie otrzymywali ankietę papierową.

Ankierzy informowali, że zabrakło systemu do zachęcania poszczególnych nauczycieli do realizacji badania – szczególnie w sytuacji, gdy nauczyciel mówił: „nie mam czasu”, „nie mam

ochoty”. W opinii Wykonawcy najlepszym sposobem zachęty byłaby bezpośrednia gratyfikacja dla każdego respondenta.

W opinii Wykonawcy wprowadzenie podwójnego systemu realizacji ankiet – PAPI i CAWI wprowadziło duże obciążenie realizacyjne (podwoiło faktyczne obciążenie związane z projektem); oznaczało uruchomienie dwóch różnych procesów badawczych. Ma to wpływ na czas realizacji oraz cenę projektu. W opinii Wykonawcy w kolejnych projektach należy wziąć to pod uwagę i rozważyć, czy koszty ekonomiczne są współmierne do uzyskanych efektów. Wykonawca rekomenduje realizację badania techniką PAPI ze względu na przyzwyczajenie kadry pedagogicznej do takiej formy.

Autorzy badania po stronie IBE uważają jednak, że warto ponosić wspomniane koszty i stosować podwójny system realizacji ankiet w badaniu wrażliwych kwestii wśród nauczycieli. Przekonanie to wynika z dostrzeżenia istotnych korzyści płynących z zastosowania techniki CAWI (poczucie anonimowości, wygoda wypełniania, możliwości techniczne etc.) przy jednoczesnej konieczności dopuszczenia techniki PAPI dla respondentów nie mających możliwości lub kompetencji pozwalających na wypełnienie ankiety online.

6.5. Badanie z uczniami

Zgodnie z instrukcją badanie audytoryjne było przeprowadzone w sali lub salach szkolnych, w których **w ławce siedział tylko jeden uczeń, zaś odstępy między ławkami były na tyle duże, by uczniowie nie mogli zobaczyć odpowiedzi swoich kolegów.** Dopuszczalne było:

- podzielenie oddziału na dwie sesje i realizacja tych sesji w jednym terminie – jeśli będzie uczestniczyć w nim dwóch ankieterów (po jednym na każdej z sal)
- podzielenie oddziału na dwie sesje i realizacja sesji w dwóch różnych terminach (np. na następujących po sobie godzinach lekcyjnych)– jeśli będzie uczestniczyć w nim tylko jeden ankieter
- łączenie oddziałów i realizacja w dużej sali (np. gimnastycznej).

Każdorazowo (w sesji głównej jak i uzupełniającej) w badaniu audytoryjnym uczestniczyło nie mniej niż 6 osób. Możliwe było łączenie uczniów różnych oddziałów.

W celu zapewnienia anonimowości ankieterzy stosowali się do następującej instrukcji ustawienia ławek i usadzania uczniów:

1. Jeśli ławki ułożone są w okrąg/ podkowę → należy ustawić je rzędami
2. Jeśli w sali są ławki jednoosobowe → należy rzędy rozstawić je tak, aby dorosła osoba mogła swobodnie między nimi przejść tj. na odległość ok. 60-70 cm (przeźrenie pomiędzy dwoma ławkami powinna być co najmniej tak szeroka jak ławka)
3. Jeśli w sali są ławki dwuosobowe → należy rzędy rozstawić ławki nieco ciasniej niż jednoosobowe tj. na szerokość ok. 40 cm) i usadzić uczniów tylko po jednej stronie ławki (żeby nikt się nie przesiadał) Przy ławce powinny stać oba krzesła, aby uczniowie nie przesuwali się środka ławki.
4. W drugiej osi odstępy pomiędzy ławkami powinny wynosić ok. 80-90 cm tj. być na tyle duże, aby osoba siedząca przy ławce mogła siedząc odsunąć się od niej na długość swoich ramion, a odstęp pomiędzy krzesłem a kolejną ławką powinien wynosić 30-40 cm.

Ankiety oraz 2 naklejki, koperty i długopisy wyłożono zanim uczniowie weszli do sali – dzięki temu większość z nich usiadła tam, gdzie wyłożono ankiety.

W dniu realizacji badania audytoryjnego ankieter przybywał do szkoły **z urną** minimum na **30 minut przed rozpoczęciem** realizacji badania. W tym czasie sprawdzał, czy sala została przygotowana odpowiednio i rozkładał materiały na ławkach – zgodnie z instrukcją – i umieszczał na początku sali urnę. W tym momencie robił zdjęcie sali – bez uczestników badania (dla celów kontroli). Przed salą przygotowywał miejsce do sprawdzania listy obecności uczniów i wyliczenia minimalnego poziomu uczestników badania (nie mniej niż 6 uczniów i nie mniej niż 50% uczniów zakwalifikowanych do badania). Jeśli uczniów było mniej, przenoszono termin badania. Jeśli osiągnięto wymagany poziom minimalny to sesja odbywała się jak zaplanowano, a na koniec ustalano termin sesji uzupełniającej. Wpuszczanie na salę rozpoczynano 15 minut przed realizacją sesji. Ankieter wyczytywał numery/ nazwiska uczniów z listy – odznaczał na liście obecności i pojedynczo wpuszczał na salę. Po zakończeniu wpuszczania uczniów do sali ankieter liczył, czy osiągnięto minimalny poziom uczestnictwa w badaniu – zgodnie ze wzorem w protokole. Ankieterzy byli proszeni o przećwiczenie tego zadania przed sesją w domu.

Po wpuszczeniu uczniów do sali, oprócz przedstawienia się, wyjaśnienia celów badania, zapewnienia o anonimowości etc., ankieter prosił o wyłączenie telefonów i pilnował tego, aby respondenci **nie używali w czasie badania telefonów. Niedopuszczalne było robienie zdjęć przez uczniów i /lub nauczycieli.** Osoby korzystające z telefonów, np. wysyłające sms, były przekonywane raczej pozytywnymi argumentami (zamiast: „nie rób tego”, raczej: „to może zaczekać”, „chciał(a)bym, żebyś skupił(a) się teraz na ankiecie”, „ważne jest dla nas oszacowanie czasu, który jest potrzebny na ukończenie ankiet”).

W trakcie badania w sali oprócz ankietera przebywać mógł nauczyciel. Aby jednak zapewnić uczniom poczucie anonimowości i jak najwyższy komfort podczas badania, nauczyciel nie mógł widzieć żadnych odpowiedzi uczniów – nie mógł więc przechadzać się między ławkami, ani stać z tyłu za uczniami (powinien przebywać z przodu klasy). Jeśli w trakcie badania obecny był kontroler – stosowano te same zasady.

Kontrola wykazała, że w niewielkiej liczbie szkół część założeń została zmodyfikowana, jednak analiza sytuacji wskazuje, że nie miało to istotnego wpływu na wyniki.

Zdecydowana większość sesji odbyła się w terminie przewidzianym przez Instytut. W nielicznych przypadkach okazało się potrzebne przeprowadzenie sesji w późniejszym terminie. Wiązało się to z terminem rozpoczęcia działań na terenie tych szkół, bądź z innymi zobowiązaniami uczniów (praktyki – w technikach). O przypadkach tych informowano Zamawiającego na bieżąco.

W celu realizacji badania z jak największą efektywnością przewidziano realizację sesji uzupełniających. W sesjach tych brała udział nieliczna liczba uczniów pomiędzy 3 a 8 osób ze wszystkich klas. Odbywały się one w większości przypadków z powodu nieobecności uczniów na sesji głównej spowodowanej chorobą lub w szkołach zawodowych specyfiką planu zajęć (najczęściej program realizowany jest w szkole w jeden dzień tygodnia, a pozostałe dni to praktyki poza szkołą). W pojedynczych przypadkach brakowało zgód rodziców. Wykonawca nie realizował sesji uzupełniających bez uzyskania maksymalnej liczby zgód, raczej przedkładano termin sesji, aby nie zakłócać rytmu pracy szkoły.

Trudności występowały jedynie w szkołach zawodowych. Część uczniów nie uczęszcza regularnie do szkoły, gdyż w programie nauki są praktyki, nagminny jest problem z opuszczaniem zajęć. W tych szkołach częściej zdarzały się przypadki braku zainteresowania uczestnictwem w badaniu, a ponieważ były to osoby dorosłe, to zdarzały się bezpośrednie odmowy.

Za udział w badaniu dzieci i młodzież otrzymywali pamiątkowy upominek – opaski odblaskowe na rękę. Każdy uczeń biorący udział w badaniu był również informowany o możliwości uzyskania pomocy w ogólnopolskim i bezpłatnym Telefonie Zaufania dla Dzieci i Młodzieży, powadzonym przez Fundację Dzieci Niczyje, oraz otrzymywał wizytówkę Telefonu.

6.6. Pozyskanie danych dot. szkoły i dokumentów szkolnych

W każdej badanej szkole ankieter zobowiązany był pozyskać funkcjonujące w niej dokumenty (zasady, procedury, programy) dotyczące profilaktyki przemocy i reagowania na przemoc.

Koordynator szkolny przekazywał ankieterowi następujące dokumenty:

- Szkolny program wychowawczy
- Szkolny program profilaktyki
- Procedury postępowania w sytuacjach
- Regulaminy kar i nagród

w wersji elektronicznej na skrzynkę mailową ankietera – jeśli były dostępne w szkole

6.7. Kontrola badania

Wykonawca przeprowadził wewnętrzną kontrolę jakości badania zgodnie z wymogami standardów jakości w dziedzinie badań społecznych: „*Polskie standardy jakości realizacji badań rynku i opinii społecznej w terenie*” Program Kontroli Jakości Pracy Ankieterów na podstawie *Interviewer Quality Control Scheme (IQCS) ze zmianami z dnia 26 lutego 2010 r.*

Kontrolę przeprowadzili pracownicy niezależnego Działu Kontroli GfK Polonia w oparciu o wybraną terenową metodę kontroli. Zastosowano kontrolę telefoniczną, w ramach której prowadzono rozmowy z koordynatorami szkolnymi, sprawdzając poszczególne informacje dotyczące przebiegu badania w szkołach:

- przebieg procesu rekrutacji na funkcję koordynatora szkolnego,
- charakter współpracy z koordynatorem / ew. trudności,
- przebieg rekrutacji nauczycieli do badania,
- przebieg badania wśród nauczycieli i dyrektora / zasady wyboru formy ankiety,
- przebieg badania z uczniami / zbieranie zgód, frekwencja uczniów, przygotowanie sali,
- przebieg pozyskiwania dokumentacji dot. profilaktyki przemocy / ew. trudności.

Równolegle Instytut Badań Edukacyjnych prowadził własną kontrolę (prowadzoną bezpośrednio na miejscu realizacji badania, 8 szkół oraz telefonicznie – 60 szkół).

Najskuteczniejszą formą kontroli była ta osobista pracownika IBE w dniu realizacji badania w szkole. Dzięki niej możliwe było uniknięcie błędów ankietera a nie ich stwierdzanie po fakcie w rozmowie telefonicznej.

6.8. Liczebność i charakterystyka próby

1.1.1. Próba uczniów

Pomijając kwestię efektywnej wielkości próby omówioną w punkcie 3.1 niniejszego raportu w badaniu uczniów wzięło udział 5267 chłopców i 5506 dziewcząt. 220 osób nie podało swojej płci. Szczegółowe liczebności znajdują się w poniższej tabeli.

Tabela 2. Liczebności szkół, oddziałów oraz uczniów, którzy wzięli udział w badaniu

	Szkół	Oddziałów	Uczniów			Ogółem
			Chłopak	Dziewczyna	Brak danych	
4 klasa Szkoły podstawowej		40	334	391	40	765
5 klasa Szkoły podstawowej		40	332	339	18	689
6 klasa Szkoły podstawowej		40	309	375	7	691
Ogółem Szkoła podstawowa	40	120	975	1105	65	2145
1 klasa Gimnazjum		70	683	697	38	1418
2 klasa Gimnazjum		70	631	700	30	1361
3 klasa Gimnazjum		70	663	702	24	1389
Ogółem Gimnazjum	70	210	1977	2099	92	4168
1 klasa Liceum		25	210	395	3	608
2 klasa Liceum		25	190	372	3	565
3 klasa Liceum		25	160	372	3	535
Ogółem Liceum ogólnokształcące	25	75	560	1139	9	1708
1 klasa Szkoła zawodowa		25	311	210	13	534
2 klasa Szkoła zawodowa		25	242	182	10	434
3 klasa Szkoła zawodowa		25	289	111	11	411
Ogółem Zasadnicza szkoła zawodowa	25	75	842	503	34	1379
1 klasa Technikum		19	311	145	8	464
2 klasa Technikum		19	221	181	5	407
3 klasa Technikum		19	155	187	6	348
4 klasa Technikum		18	226	147	1	374
Ogółem Technikum	25	75	913	660	20	1593
Ogółem	185	555	5267	5506	220	10993

W raporcie prezentowane są wyniki z podziałem na oddziały różnej wielkości, o różnej proporcji płci. Istotnym elementem charakteryzującym oddziały jest też fakt czy mają one charakter integracyjny. W poniższej tabeli znajdują się liczebności oddziałów szkolnych z podziałem na wielkość szkół. Jak wynika z danych uzyskanych w szkołach, najmniejsza szkoła, która brała udział w badaniu liczyła 30 uczniów, największa zaś 1165. Cztery nie podały informacji o ogólnej liczbie uczniów. Przyjęto, że szkoły liczące do 182 uczniów to szkoły małe (13%

badanych szkół), liczące od 183 do 507 uczniów to szkoły nieduże (43%), szkoły duże liczyły od 508 do 740 (23%) zaś bardzo duże więcej niż 740 uczniów (19%).

Tabela 3. Liczba oddziałów poszczególnych rodzajów w szkołach o różnej ogólnej liczbie uczniów

Wielkość szkoły	Liczba szkół	Oddziały										Ogółem
		Liczba uczniów			Odsetek kobiet			Czy integracyjny				
		Do 18 uczniów	19-28 uczniów	Ponad 28 uczniów	Do 30% dziewcząt	31-69% dziewcząt	70% dziewcząt i więcej	Brak danych	Tak, integracyjna	Nie	Brak danych	
Szkoła podstawowa												
Mała	8	17	7	0	1	21	2	0	1	23	0	24
Nieduża	18	16	36	2	1	45	2	6	0	51	3	54
Duża	7	7	12	2	1	17	3	0	3	18	0	21
Bardzo duża	6	1	17	0	0	15	0	3	2	13	3	18
Brak danych	1	1	2	0	0	3	0	0	0	3	0	3
Ogółem	40	42	74	4	3	101	7	9	6	108	6	120
Gimnazjum												
Mała	13	14	23	2	1	34	1	3	0	36	3	39
Nieduża	41	13	95	15	6	100	2	15	6	114	3	123
Duża	7	2	16	3	1	18	2	0	1	20	0	21
Bardzo duża	8	2	13	9	1	23	0	0	4	20	0	24
Brak danych	1	0	3	0	1	2	0	0	0	3	0	3
Ogółem	70	31	150	29	10	177	5	18	11	193	6	210
Liceum												
Mała	1	1	2	0	0	1	2	0	0	3	0	3
Nieduża	6	2	13	3	0	4	11	3	3	15	0	18
Duża	10	1	10	19	1	17	9	3	0	30	0	30
Bardzo duża	8	4	7	13	1	12	6	5	0	24	0	24
Brak danych	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ogółem	25	8	32	35	2	34	28	11	3	72	0	75
Szkoła zawodowa												
Mała	2	2	2	2	0	3	0	3	0	6	0	6
Nieduża	7	1	14	6	3	7	2	9	0	21	0	21
Duża	9	6	19	2	5	6	4	12	5	22	0	27
Bardzo duża	6	2	10	6	1	3	9	5	0	18	0	18
Brak danych	1	1	1	1	0	0	0	3	0	3	0	3
Ogółem	25	12	46	17	9	19	15	32	5	70	0	75
Technikum												
Mała	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nieduża	8	7	13	4	7	8	6	3	0	24	0	24
Duża	9	1	19	7	7	4	5	11	0	27	0	27
Bardzo duża	7	6	7	8	7	5	5	4	3	18	0	21
Brak danych	1	0	2	1	0	0	0	3	0	3	0	3

Ogółem	25	14	41	20	21	17	16	21	3	72	0	75
Ogółem wszystkie szkoły												
Mała	24	34	34	4	2	59	5	6	1	68	3	72
Nieduża	80	39	171	30	17	164	23	36	9	225	6	240
Duża	42	17	76	33	15	62	23	26	9	117	0	126
Bardzo duża	35	15	54	36	10	58	20	17	9	93	3	105
Brak danych	4	2	8	2	1	5	0	6	0	12	0	12
Ogółem	185	107	343	105	45	348	71	91	28	515	12	555

1.1.2. Próba nauczycieli

Ogółem w badaniu wzięło udział 185 dyrektorów, 528 wychowawców badanych oddziałów, 427 psychologów/pedagogów szkolnych oraz 4093 innych nauczycieli. W analizie danych posługiwano się kilkoma kategorizacjami stażu pracy, które zależne były od rozkładów empirycznych tej zmiennej. Aby ułatwić porównywania grup i dać pełniejszą informację na temat badanej próby, biorąc pod uwagę silną korelację pomiędzy wiekiem i stażem pracy w oświacie poniższa tabela zawiera liczebności różnych typów badanych nauczycieli z podziałem na płeć i kategorie wiekowe, które wystąpiły w ankiecie.

Tabela 4. Liczebności nauczycieli z podziałem na płeć i wiek.

Szkoła podstawowa																
Wiek	Dyrektor				Nauczyciel				Pedagog				Wychowawca			
	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O
Mniej niż 25 lat	0	0	0	0	10	1	0	11	1	0	0	1	2	0	0	2
25-29 lat	0	0	0	0	73	15	0	88	5	1	0	6	6	2	0	8
30-39 lat	1	0	0	1	230	28	2	260	17	1	0	18	34	6	0	40
40-49 lat	13	1	0	14	303	31	0	334	16	0	0	16	32	4	0	36
50-59 lat	16	8	0	24	224	13	0	237	13	1	0	14	20	3	0	23
60 lat i więcej	0	1	0	1	16	1	0	17	1	0	0	1	1	0	0	1
Brak danych	0	0	0	0	5	0	5	10	0	0	0	0	2	0	0	2
Ogółem	30	10	0	40	861	89	7	957	53	3	0	56	97	15	0	112
Gimnazjum																
Wiek	Dyrektor				Nauczyciel				Pedagog				Wychowawca			
	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O
Mniej niż 25 lat	0	0	0	0	5	0	0	5	3	0	0	3	0	0	0	0
25-29 lat	0	0	0	0	26	18	0	44	7	1	0	8	7	1	0	8
30-39 lat	2	0	0	2	197	62	0	259	31	0	0	31	60	12	0	72
40-49 lat	13	10	0	23	245	54	0	299	25	2	0	27	65	13	0	78
50-59 lat	33	7	0	40	121	27	0	148	17	1	0	18	38	6	0	44
60 lat i więcej	3	2	0	5	8	2	0	10	3	0	0	3	0	0	0	0
Brak danych	0	0	0	0	1	0	4	5	0	0	0	0	1	0	1	2
Ogółem	51	19	0	70	603	163	4	770	86	4	0	90	171	32	1	204

Liceum																
Wiek	Dyrektor				Nauczyciel				Pedagog				Wychowawca			
	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O
Mniej niż 25 lat	0	0	0	0	5	1	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0
25-29 lat	0	0	0	0	19	13	0	32	2	0	0	2	1	1	0	2
30-39 lat	0	2	0	2	178	55	0	233	11	1	0	12	14	2	0	16
40-49 lat	8	4	0	12	228	68	3	299	12	1	0	13	25	4	0	29
50-59 lat	5	1	0	6	117	56	1	174	4	0	0	4	14	5	0	19
60 lat i więcej	2	3	0	5	23	12	0	35	0	0	0	0	3	0	0	3
Brak danych	0	0	0	0	3	0	9	12	0	0	0	0	0	0	1	1
Ogółem	15	10	0	25	573	205	13	791	29	2	0	31	57	12	1	70

Szkoła zawodowa																
Wiek	Dyrektor				Nauczyciel				Pedagog				Wychowawca			
	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O
Mniej niż 25 lat	0	0	0	0	4	1	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0
25-29 lat	0	0	0	0	21	8	0	29	0	0	0	0	1	2	0	3
30-39 lat	0	0	0	0	151	77	0	228	9	2	0	11	17	10	0	27
40-49 lat	6	3	0	9	173	65	0	238	16	1	0	17	18	6	1	25
50-59 lat	12	3	0	15	95	68	0	163	5	0	0	5	10	6	0	16
60 lat i więcej	0	1	0	1	3	17	0	20	1	0	0	1	1	1	0	2
Brak danych	0	0	0	0	1	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Ogółem	18	7	0	25	448	236	1	685	31	3	0	34	47	25	1	73

Technikum																
Wiek	Dyrektor				Nauczyciel				Pedagog				Wychowawca			
	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O
Mniej niż 25 lat	0	0	0	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
25-29 lat	0	0	0	0	26	20	0	46	1	0	0	1	1	4	0	5
30-39 lat	0	0	0	0	220	80	0	300	8	3	0	11	21	3	0	24
40-49 lat	3	7	0	10	215	92	2	309	8	1	0	9	21	5	0	26
50-59 lat	5	7	0	12	125	71	0	196	8	0	0	8	11	2	0	13
60 lat i więcej	1	2	0	3	17	15	0	32	2	0	0	2	1	0	0	1
Brak danych	0	0	0	0	1	0	4	5	0	0	0	0	0	0	0	0
Ogółem	9	16	0	25	606	278	6	890	27	4	0	31	55	14	0	69

Ogółem we wszystkich typach szkół																
Wiek	Dyrektor				Nauczyciel				Pedagog				Wychowawca			
	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O	K	M	BD	O
Mniej niż 25 lat	0	0	0	0	26	3	0	29	4	0	0	4	2	0	0	2
25-29 lat	0	0	0	0	165	74	0	239	15	2	0	17	16	10	0	26
30-39 lat	3	2	0	5	976	302	2	1280	76	7	0	83	146	33	0	179
40-49 lat	43	25	0	68	1164	310	5	1479	77	5	0	82	161	32	1	194
50-59 lat	71	26	0	97	682	235	1	918	47	2	0	49	93	22	0	115
60 lat i więcej	6	9	0	15	67	47	0	114	7	0	0	7	6	1	0	7
Brak danych	0	0	0	0	11	0	23	34	0	0	0	0	3	0	2	5
Ogółem	123	62	0	185	3091	971	31	4093	226	16	0	242	427	98	3	528

Uwaga. K – kobieta; M – mężczyzna; BD – Brak danych; O – ogółem.

7. Analiza danych

Analizy statystyczne

Proces analiz statystycznych można podzielić na cztery części: przygotowania danych, produkcji tabel, obliczania wskaźników klimatu oraz obliczania testów istotności. W ramach standardowych procedur przygotowania danych dwie czynności wymagają zaraportowania: po pierwsze, w ramach przetwarzania danych (losowo) usuwano nadliczbowe odpowiedzi w pytaniach, w których respondenci proszeni byli o wskazanie konkretnej liczby odpowiedzi. Po drugie, w pytaniach o doświadczanie przemocy i jej dotkliwość utworzono kategorię „tak, doświadczano z brakiem informacji o częstotliwości”, zaś odpowiedzi odsetki odpowiedzi dotyczących części doświadczania przemocy prezentowane są z zastosowaniem filtra, który pokazuje jedynie osoby, które potwierdziły fakt doświadczania przemocy.

Dane przygotowywano przy użyciu programu SPSS 15, tabele generowano przy użyciu modułów TABLES i CTABLES tego programu.

Wskaźniki klimatu klasy obliczono przy użyciu programu Mplus 7.3 za pomocą eksploracyjnej analizy czynnikowej. Zastosowano skośną rotację GEOMIN i estymator WLSMV (*weighted least squares means and variance adjusted*), uwzględniając zgrupowanie uczniów w klasach. Tak utworzone składowe odtworzono przy użyciu analizy regresji liniowej.

W raporcie opisano wyłącznie te różnice, których istotność potwierdzona została testami statystycznymi. Dla obliczenia istotności różnic pomiędzy wskaźnikami zastosowano test t-studenta oparty o błędy oszacowań uzyskane w programie AM. Gdy porównywano wyniki uczniów ogółem błędy oszacowań obliczane były uwzględniając wagi replikacyjne Faya (Fay-modified balanced repeated replication); $\rho = 0,5$. Dla danych nauczycielskich i pochodzących z agregacji obliczono je przy użyciu linearyzacji Taylora.

Ważenie danych

Ze względu na sposób losowania, próba uczniów miała charakter „samoważący” w ramach poszczególnych warstw explicite (tj. typów szkół), tzn. przy założeniu pełnej realizacji, oraz pełnej zgodności danych będących podstawą ważenie z rzeczywistością, dane nieważone były reprezentatywne dla poszczególnych typów szkół. Ponieważ jednak nie uzyskano pełnej realizacji a dane zastane okazały się nieznacznie różne od danych z operatu SIO, obliczono wagi uwzględniające poziom realizacji badania w każdym oddziale, poprawność liczby oddziałów, liczbę uczniów z danej warstwy (typ szkoły). Aby umożliwić wyznaczanie błędów losowych za pomocą metod replikacyjnych, wyznaczono 96 wag replikacyjnych typu BRR w wariancie Fay'a z $\rho=0,5$.

Wagi dyrektorów obliczono uwzględniając odwrotność prawdopodobieństwa wylosowania szkoły oraz udział szkół z poszczególnych warstw explicite w ogólnej liczbie szkół (w przypadku dyrektorów uzyskano pełną realizację próby). Analogicznie utworzono wagi dla pedagogów i psychologów, uwzględniając jednak niepełną realizację próby.

Procedura losowania oddziałów gwarantowała zasadniczo równe prawdopodobieństwo trafienia do próby każdego oddziału z danego typu szkoły, więc wagi wychowawców zróżnicowane są jedynie ze względu na poziom realizacji próby wychowawców.

Obliczając wagi nauczycieli nie będących wychowawcami uwzględniono prawdopodobieństwo wylosowania danej szkoły do próby. liczbę nauczycieli kwalifikujących się w danej szkole do badania (z uwzględnieniem dyrektora, wychowawców badanych klas i pedagogów szkolnych), response rate danej szkoły oraz liczbę szkół (tego samego typu, co badana szkoła), w których zatrudniony na etacie lub jego części jest dany nauczyciel.

Wskaźniki klimatu

Jak wspomniano wyżej, wskaźniki klimatu zostały obliczone przy użyciu programu Mplus 7.3 za pomocą eksploracyjnej analizy czynnikowej. Zastosowano skośną rotację GEOMIN i estymator WLSMV, uwzględniając zgrupowanie uczniów w klasach, a następnie odtworzone za pomocą analizy regresji liniowej. Dzięki tej procedurze możliwe jest dokładne odtworzenie skal, a wskaźniki uzyskują wartość od 1 do 5, a więc wartości skal, na których respondenci odpowiadali na pytania.

Poniżej znajduje się tabela zawierająca informacje o tym jakie itemy, z jaką wagą ładowały poszczególne wskaźniki oraz współczynnik alfa-Cronbacha obliczony na tychże itemach. Interpretując go należy jednak pamiętać, że miara ta zakłada równoważność pozycji wchodzących w skład skali, natomiast w prezentowanym badaniu pozycje wchodzące w skład skal miały różne wagi. Dlatego miara ta ma jedynie orientacyjny charakter.

Tabela 5. Wagi wskaźników klimatu

Skala	alfa-Cronbacha*	Stwierdzenie	Współczynnik
pozytywne relacje w klasie i wsparcie kolegów,	0,689	lubię moją klasę	0,3480786575134
		uczniowie lubią spędzać ze sobą czas	0,2304575468685
		każdy uczeń ma w klasie kogoś, na kogo może liczyć	0,1633778245397
		gdy ktoś jest smutny lub zdenerwowany, ktoś z klasy stara się mu pomóc	0,1510734461046
		gdy ktoś nie odrobi lekcji, to koledzy lub koleżanki mu pomogą	0,1070125249739
etykietowanie i dyskryminacja	0,725	uczniowie, którzy są „inni” (odróżniają się od reszty) są wyśmiewani	0,2539339466119
		zdarza się, że ktoś z klasy jest wyśmiewany, bo ma mało pieniędzy	0,2261944503131
		uczniowie są często niemili, złośliwi wobec siebie	0,2059830353451
		uczniowie wyśmiewają tych, którzy mają słabe stopnie	0,1917416861478
		w klasie są osoby, z którymi inni nie chcą siedzieć w ławce	0,1221468815820
orientacja na osiągnięcia	0,680	uczniowie dużo się uczą	0,4923294902751
		uczniowie zawsze odrabiają zadane lekcje	0,2683903716813
		uczniom zależy na dobrych ocenach	0,2392801380436
wsparcie, otwartość i życzliwość nauczycieli	0,875	nauczyciele starają się, żeby nauka była dla uczniów przyjemnością	0,1805276562989
		nauczyciele interesują się każdym uczniem	0,1700253308567
		nauczyciele zawsze znajdują czas, jeśli jakiś uczeń chce z nimi porozmawiać	0,1513111640120
		nauczyciele naprawdę słuchają tego, co uczniowie mają im do powiedzenia	0,1452189109196
		uczniowie mogą rozmawiać z nauczycielami na każdy temat	0,1438527545952
		nauczyciele starają się pomóc uczniom, którzy mają problemy w nauce	0,1404658925472
		nauczyciele chwalą uczniów, którzy robią postępy	0,0685982907703
przemocowe	0,734	zdarza się, że nauczyciele używają wobec uczniów obraźliwych słów	0,4349859662296

zachowania nauczycieli		zdarza się, że nauczyciele wyśmiewają, ośmieszają kogoś z klasy przy innych uczniach	0,3152396454676
		zdarza się, że nauczyciele szturchają albo uderzają uczniów	0,2497743883027
poczucie sprawiedliwości	0,771	* zdarza się, że za takie samo zachowanie jeden uczeń dostanie karę, a inny nie	0,3714696875429
		* w tej szkole za taką samą pracę jedni uczniowie dostają lepsze oceny, a inni gorsze	0,2255511939034
		nauczyciele są sprawiedliwi	0,2239628335052
		kary i nagrody w tej szkole są sprawiedliwe	0,1790162850485
jasność komunikacji i konsekwencja nauczycieli w kwestii zasad	0,676	nauczyciele jasno informują, jakie są zasady zachowania na ich lekcjach	0,4132300060818
		nauczyciele jasno informują, jakie są konsekwencje łamania zasad w szkole	0,3827924622960
		nauczyciele reagują natychmiast, jeśli ktoś się niewłaściwie zachowa	0,2039775316221
jasność zasad szkolnych	0,754	uczniowie wiedzą, jakie są ich prawa w szkole	0,3364929362394
		uczniowie wiedzą, co jest zabronione w tej szkole	0,3280519345570
		dyrekcja albo nauczyciele szczegółowo omawiają i tłumaczą uczniom regulamin szkoły	0,1695961633715
		w naszej szkole obowiązują jasne zasady jak powinno się reagować w sytuacji przemocy	0,1658589658321
akceptacja szkolnych zasad	0,631	zgadzam się z zasadami, które panują w tej szkole	0,7469068952779
		* niektóre zasady obowiązujące w tej szkole są niepotrzebne	0,2530931047221
poczucie przynależności ogólne i zadowolenie ze szkoły	0,788	w tej szkole czuję, że jestem u siebie	0,3736692935812
		lubię chodzić do mojej szkoły	0,2351505963823
		w szkole czuję się bezpiecznie	0,1956581194791
		* czuję się obco w tej szkole	0,1955219905574
zaangażowanie pozalekcyjne uczniów w szkole	0,639	uczniowie uczestniczą w planowaniu wydarzeń w szkole (np. dnia szkoły, koncertu, dyskoteki)	0,4375561049112
		w naszej szkole organizowane są różne wydarzenia i imprezy, w których uczestniczą uczniowie z różnych klas	0,2851584277147
		uczniowie chętnie angażują się w pozalekcyjną aktywność w szkole	0,2772854673741

Wskaźniki przemocy

Osoby badane proszone były o wskazanie czy i jak często w ciągu czterech tygodni poprzedzających badanie doświadczyły różnych typów przemocy. Lista zawierała 19 form przemocy oraz pięć form cyberprzemocy. Obie listy uzupełnione były o opcję „inne, jakie”. Odpowiedzi z pytań półotwartych zostały zakodowane w miarę możliwości do istniejącego klucza, a gdy nie było to możliwe tworzono osobną kategorię odpowiedzi. Różne formy przemocy zostały sklasyfikowane metodą ekspercką (patrz poniższa tabela). Jeśli osoba badana wskazała, że w ciągu czterech tygodni poprzedzających badanie doświadczyła dowolnej formy przemocy danej kategorii wskaźnik przyjmował wartość „tak, doświadczył(a)”.

Tabela 6. Przyporządkowanie zachowań agresywnych raportowanych przez uczniów do szerokiej kategorii stosowanych w raporcie

Wskaźnik	Stwierdzenia
Wzywanie, krzyczenie	obrażanie, wzywał Cię, obrażał albo krzyczał na Ciebie * inna przemoc werbalna, słowna, grożenie
Ośmieszanie, poniżanie	mówił lub robił coś, żeby inni się z Ciebie śmiali albo żeby Cię poniżyć (np. wyśmiewał się, przezywał, przedrzeźniał, dokuczał, pokazywał nieprzyzwoite gesty)

	* inna przemoc relacyjna, odrzucenie , brak akceptacji
Obgadywanie, izolowanie, nastawianie klasy przeciwko	mówił kłamstwa na Twój temat albo obgadywał Cię nastawiał klasę przeciwko Tobie, namawiał, żeby z Tobą nie rozmawiali klasa lub kilku uczniów z klasy nie rozmawiało z Tobą, wykluczało Cię ze wspólnych zajęć, zabaw, imprez * obgadywał rodziców, rodzinę, mamę
Agresja materialna (np. niszczenie, zabieranie przedmiotów)	bez Twojej zgody robił coś z Twoimi rzeczami (np. wyrzucił książki z plecaka) zabrał, ukradł Ci coś zmusił Cię do oddania czegoś lub kupienia mu czegoś za Twoje pieniądze (np. grożąc Ci) celowo zniszczył coś, co do Ciebie należało * inna przemoc materialna, związana z własnością, z przedmiotami
Przymuszanie	zmuszał Cię do zrobienia czegoś innego, na co nie miałeś(aś) ochoty
Agresja fizyczna (np. bicie, celowe potrącanie, zamykanie gdzieś)	zamykał Cię gdzieś (np. w szatni, toalecie) celowo Cię potrącił, uderzył, rzucił czymś ciężkim albo pobił pobił Cię tak mocno, że musiałeś(aś) pójść do pielęgniarki lub lekarza zaatakował Cię niebezpiecznym narzędziem, przedmiotem * inna przemoc fizyczna (np. plucie)
Groźby	groził Ci lub straszył Cię niebezpiecznym narzędziem / przedmiotem * grożenie/ groził mi
Podglądanie, ściąganie ubrań, obmacywanie, uwagi, propozycje seksualne	podglądał Cię np. w toalecie, szatni, przebieralni zdejmował, zadzierał Ci ubrania wbrew Twojej woli dotykał Cię, obmacywał wbrew Twojej woli robił Ci nieprzyzwoite uwagi lub propozycje seksualne * inne formy przemocy seksualnej, przykre zachowania związane z seksualnością
Podglądanie, ściąganie ubrań, obmacywanie	podglądał Cię np. w toalecie, szatni, przebieralni zdejmował, zadzierał Ci ubrania wbrew Twojej woli dotykał Cię, obmacywał wbrew Twojej woli * inne formy przemocy seksualnej, przykre zachowania związane z seksualnością
Cyberprzemoc	obrażał Cię przez internet lub sms, wyzywał, „hejtował”, komentował Twoje wpisy w obraźliwy sposób, groził Ci przez internet wbrew Twojej woli wrzucał do internetu (np. na Facebooka, bloga itp.) albo rozsyłał telefonem informacje, zdjęcia, filmy, które Cię ośmieszały albo poniżały, kłamstwa na Twój temat itp. kilka osób albo cała klasa celowo usunęła Cię ze znajomych w jakimś serwisie (np. Facebooku, Fotce) lub wykluczyła Cię z jakiejś grupy internetowej włamał się na konto internetowe, do Twojego profilu lub telefonu albo podszywał się pod Ciebie (np. używając Twojego profilu lub telefonu bez Twojej zgody) wysyłał Ci niechciane przez Ciebie sms-y, maile, wpisy, linki, obrazki (np. obraźliwe, obrzydliwe, denerwujące) w inny sposób celowo sprawił Ci przykrość za pomocą internetu lub komórki

Uwaga.

* odpowiedzi pochodzące z zakodowanych pytań otwartych

8. Harmonogram badania

Obowiązki Zamawiającego	Obowiązki Wykonawcy	Czas wykonania
Dostarczenie elektronicznych wersji materiałów informacyjno-promocyjnych dla szkół (list przewodni dla dyrektorów, list przewodni dla nauczycieli, list przewodni dla rodziców uczniów, listy polecające, formularz zgody rodziców na udział dziecka w badaniu)		W dniu podpisania umowy
Dostarczenie narzędzi badawczych do konsultacji		W dniu podpisania umowy
Współpraca z Wykonawcą w zakresie modyfikacji narzędzi badawczych, przesłanie ostatecznych wersji narzędzi po ewentualnych zmianach, akceptowanie wydruków próbnych, testowanie skryptu CAWI	Konsultacje merytoryczne narzędzi badawczych przygotowanych przez Zamawiającego, przygotowanie skryptu CAWI i jego poprawki, przygotowanie wydruków próbnych ankiety papierowej dla wszystkich badanych grup,	W ciągu 3 tygodni od przekazania narzędzi badawczych do konsultacji
	Organizacja szkolenia dla zespołu realizującego badanie	październik 2014
Dostarczenie listy zrekrutowanych szkół		W dniu podpisania umowy lub gdy podpisanie umowy nastąpi wcześniej niż 8 października – w dniu 8 października 2014
	Nawiązanie kontaktu ze szkołami, rekrutacja Koordynatorów Szkolnych, ustalenie terminów badania w oddziałach, dostarczenie materiałów informacyjnych oraz ankiet i listów przewodnich do badania nauczycieli i dyrektorów	październik 2014
	Przeprowadzenie badania w szkołach	3 – 30 listopada 2014
	Przekazanie przez Wykonawcę wykazu dokumentów pozyskanych ze szkół z załączonymi elektronicznymi wersjami dokumentów	8 grudnia 2014
	Przekazanie przez Wykonawcę bazy danych zawierającej dane na temat szkół pozyskane z kart szkół	15 grudnia 2014
	Przekazanie przez Wykonawcę bazy danych zawierającej dane z ankiet nauczycieli i dyrektorów szkół	22 grudnia 2014
	Przekazanie przez Wykonawcę bazy danych zawierającej dane z ankiet uczniów	22 grudnia 2014
	Przekazanie kompletnej dokumentacji badania	22 grudnia 2014
	Przekazanie raportu z realizacji badania	22 grudnia 2014
Przekazanie kluczy kodowych dotyczących dokumentów pozyskanych ze szkół		22 grudnia 2014
	Przekazanie zakodowanych dokumentów i zestawienia dot. występowania w nich określonych	14 stycznia 2015

	elementów	
Przekazanie uwag do baz danych i raportu z realizacji badania		21 stycznia 2014
	Przekazanie poprawionych (ostatecznych) baz danych oraz raportu z realizacji badania	30 stycznia 2015

Ostatecznie termin realizacji badania został przesunięty. Pierwotnie zakładano, iż zakończy się ono 21 listopada 2014 r. Okazało się, że rekrutacja szkół do badania trwała dłużej. Także dotrzymanie założonych terminów związanych z realizacją badania w terenie oraz przygotowania bazy danych okazało się dużym wyzwaniem.